

Sí... Però, ara, ¿què faràs, aquí?

Estratègies narratives de plasmació de la immigració, l'alteritat i la subalternitat a *La pell de la frontera*, de Francesc Serés

Roger Prims i Vila

Treball final de grau en Llengua i Literatura Catalanes

Universitat Oberta de Catalunya

La Garriga. Desembre de 2017

Directora: Teresa Iribarren

«...els de dalt es desentenen de les angoixes i desgràcies existencials
perquè consideren que són el resultat
d'accions insensates perpetrades
pels mateixos que en pateixen les conseqüències»

Zygmunt Bauman, *Desconeguts a la porta de casa.*

Índex

1. Introducció: justificació i metodologia.....	4
2. Serés a la frontera. Una semblança biogràfica i contextualització de l'obra.....	7
3. Cap a Catalunya! La migració com a fenomen i la seva plasmació literària a casa nostra.....	10
3.1. La realitat migratòria a Catalunya als segles XX-XXI. Breu panoràmica.....	10
3.2. Aproximació literària al fenomen. Els <i>antecedents</i> de <i>La pell de la frontera</i>	13
4. La literatura del contacte. La construcció de la veu narrativa i les seves estratègies.....	17
4.1. Estratègies per a configurar les identitats en contacte. Les alteritats que habitem.....	17
4.2. La mediació a través del jo narratiu.....	21
5. La literatura com a mirall de la realitat.....	23
5.1. Compromís o voluntat notarial neutra. La polivalència del concepte de frontera.....	23
5.2. La freqüència inaudible: la veu dels subalterns.....	25
6. Conclusions.....	28
7. Bibliografia i altres fonts.....	30
8. Annex. Transcripció de l'entrevista a Francesc Serés.....	38

1- Introducció: justificació i metodologia

Malgrat que els processos i fenòmens de mobilitat i desplaçament de població són constants i estructurals en la història de la humanitat, aquest fenomen ha restat, ben sovint, sense merèixer l'atenció que corresponia a la seva complexitat i abast per a explicar el teixit sociocultural de les comunitats humanes del present. No cal dir que, si centrem més el focus geogràfic i temporal, la constitució de les identitats nacionals ha tingut en els processos migratoris un vector constitutiu indestruïble del resultat final (resultat que, d'altra banda, mai esdevé definitiu) que suposa tota expressió definitiva dels caràcters i els perfils polítics i culturals contemporanis.

Les múltiples expressions de la identitat catalana d'avui són difícilment imaginables sense tenir en compte el mestissatge, la barreja i «l'aportació externa» com a ingredients constitutius indefugibles.¹ A Catalunya, l'anàlisi i el discurs sobre el fenomen migratori prenen especial intensitat a partir de la segona meitat del segle XX, en consonància amb l'arribada sostinguda d'un contingent humà que hauria de canviar la fesomia del perfil poblacional d'aquest país, tot enmig d'unes condicions culturals i polítiques molt hostils per a la continuïtat d'una personalitat diferenciada de la identitat oficial que emanava de l'estat.

Com veurem, i malgrat que a Catalunya la centralitat sociocultural del fenomen no sembla haver estat corresposta quantitativament en el terreny de la producció literària, hi ha hagut aportacions de gran rellevància tant des del punt de vista qualitatiu com de la influència social i política que han representat per a la societat catalana actual i, en concret, per al discurs més políticament acceptat sobre la relació entre la identitat i la immigració. Una d'elles és la que tractarem en aquest treball: *La pell de la frontera* (2014), de Francesc Serés.

Organitzada en catorze relats ordenats de forma cronològica, la darrera obra de l'escriptor de la Franja se serveix de la no-ficció per a narrar a través dels ulls de l'autor i a partir de la informació recollida en una llibreta, però també amb la seva càmera i reforçant aquesta voluntat de plasmar la realitat, l'experiència de l'arribada d'immigració provinent de països empobrits a terres catalanes o de nació catalana (la majoria de les peces se situen en l'entorn on l'autor va viure fins als 18 anys: Lleida i el seu hinterland, que abraça les comarques de parla catalana administrativament

¹ Salvador Cardús ha reclamat per a la immigració l'estatus de lloc de memòria no ja de la catalanitat, sinó, fins i tot, del catalanisme. I es pregunta: «és que els catalans ens podem pensar a nosaltres mateixos sense tenir en compte una de les variables que més han determinat la realitat social del nostre país?» (Cardús, 2009: 15).

aragoneses). L'eix del llibre, el que ho vertebrava tot, és el jo narratiu, a través del qual se'ns cataloguen les històries de vida.

Com ja assenyalàvem i com desenvoluparem més endavant, al llarg del segle XX hi ha hagut aportacions, si bé numèricament no gaires atesa la magnitud del fenomen, de gran rellevància sobre el tema que desenvolupa Serés a les pàgines del seu llibre. Malgrat que n'hauré de citar algunes més, és obvi que en aquest punt cal assenyalar el pes de la tasca de Francesc Candel i caldrà veure el fil que pugui menar de la seva obra *Els altres catalans* (1964), en què descriu les condicions de vida de les persones immigrades des de les zones pobres de l'Estat espanyol que vivien en barraques, fins a *La pell de la frontera* (2014), de Francesc Serés. Però també aportacions fetes amb anterioritat, com les de Carles Sentís o Josep Antoni Vandellós, que durant l'etapa republicana s'atansaren a la qüestió des d'una perspectiva ben diferent i que, en certa manera recollí Jordi Pujol en els seus escrits, contemporanis als de Candel; així com les manifestacions entorn del tema fetes dels anys vuitanta del segle XX ençà, de la mà de diversos autors de les nostres lletres, que van de Monzó a Najat El Hachmi, passant també per produccions audiovisuals.

Així doncs, la pretensió d'aquest TFG és abordar la literaturització del fenomen migratori en el marc del sistema literari català a partir de l'anàlisi d'aquesta (fins ara) darrera obra de Francesc Serés. Prenent el treball de l'escriptor franjolí com a obra més destacada dels darrers anys centrada en aquest tema, es focalitzarà l'atenció, d'una banda, sobre les estratègies d'articulació d'una veu narrativa capaç de definir els contorns de les alteritats en contacte; i, per altra banda, sobre la capacitat i la intencionalitat de l'exercici literari de Serés. S'observarà l'efecte i la voluntat (o no) de denúncia del relat que relliga l'obra i quin paper hi juga la concessió d'una veu pròpia a la subalternitat que representen les persones immigrades, amb el jo narratiu com a eix que vertebrava totes aquestes històries de vida relligades en el llibre.

La qüestió que es vol desenvolupar aquí és la de discernir la frontera entre l'escriptura del jo i la transcripció o la plasmació de les històries de vida de les persones que apareixen en el llibre de Serés. Òbviament, això permet obrir i desgranar altres fils possibles que aquí s'han intuït com a imprescindibles, amb el benentès que no són pas els únics i que podrien conduir-nos a treballar-hi amb encara molta més profunditat i extensió. L'articulació de les distintes identitats que apareixen en el decurs dels diferents episodis passa per fer surar multiplicitat d'aspectes que hi van associats, i més si el motor són les històries que provenen de l'experiència de la immigració.

És a aquesta voluntat que respon l'estructura del treball, que s'inicia amb uns primers capítols dedicats a contextualitzar d'una banda, l'obra de Francesc Serés, i, de l'altra, el fenomen de la immigració a casa nostra i la recepció literària que hi ha generat. Seguidament, s'abordarà la construcció de la veu narrativa i les estratègies que desplega per atansar-nos als contorns de la

configuració de la identitat catalana al mateix temps que les altres que hi contacten i, a la identitat mateixa de Francesc Serés, particular, però com a resultat d'un context sociocultural i polític alhora. A partir d'aquí, caldrà veure de quina manera enfoca aquest jo narratiu la tasca d'interpret entre la cultura receptora i la resta d'identitats que conflueixen en aquest espai de trobada (físic i metafòric) que anomenem *frontera*. Finalment, un darrer capítol es dedicarà a analitzar si l'obra pren un caràcter socialment compromès i si es vol contribuir al reconeixement i al respecte de l'immigrant en el context de la Catalunya actual, i si, situats en aquests paràmetres, són les mateixes persones immigrades qui prenen la veu per a explicar la seva situació.

El mètode escollit per a la recerca se centrarà en el contrast entre la font primària (l'obra de Serés sobre la qual bascula tot el treball) i la revisió bibliogràfica i d'altres recursos documentals (conferències, xerrades, debats, etc. editats en vídeo) que girin entorn dels eixos d'anàlisi indicats en el resum i apuntats en l'índex. Tot plegat, tanmateix, amb el benentès que l'anàlisi sorgeix de forma essencial de l'exegesi del text de Serés, que integra factors contextuais d'un fenomen molt concret de la realitat social catalana: la immigració extracomunitària.

Així doncs, a partir de la lectura de *La pell de la frontera* i d'extreure'n les línies principals d'anàlisi, això és, la relació entre la literatura, la immigració i l'alteritat, s'ha procedit a la cerca de fonts secundàries referides a aquestes qüestions sense restriccions al tipus o al format d'estudi. Tant s'han recollit estudis que tractaven aquestes temàtiques per separat, com d'altres que en posaven en relació més d'un. Així mateix, s'han consultat articles, llibres i documents en format audiovisual atès que, d'una banda aporten informació rellevant per al treball i de l'altra, vehiculen discursos que val la pena tenir en compte en el context dels estudis literaris catalans i incorporar-los en recerques acadèmiques. Finalment, també s'ha considerat oportú la realització d'una entrevista a l'autor per tal d'aprofundir en totes aquestes línies i en la intencionalitat primària de l'obra. La transcripció de l'entrevista consta adjuntada com a annex al final d'aquest treball.

A més, a banda de les recerques manuals, els portals utilitzats per a l'obtenció de documentació bibliogràfica han estat les bases de dades RACO i Traces.

2- Serés a la frontera. Una semblança biogràfica i contextualització de l'obra

Francesc Serés (Saidí, 1972) ha pogut dissenyar, ben aviat, els contorns del que ja s'ha assenyalat com una poètica pròpia,² gràcies a la solidesa de la seva proposta personal, d'una banda, i a una ploma prou prolífica, de l'altra. A més, aquesta veu pròpia l'ha pogut desenvolupar de forma molt majoritària a la prestigiosa editorial Quaderns Crema, de Jaume Vallcorba, on ha publicat pràcticament tota l'obra.³

El seu recorregut literari fins avui, doncs, arrencava al tombant de segle amb *Els ventres de la terra* (2000), que seguida de *L'arbre sense tronc* (2001) i d'*Una llengua de plom* (2002) conformarien el que esdevingué la trilogia *De fems i de marbres* (2003), «consagrada a la terra, escrita en una prosa lírica i cantelluda» (Pagès, s.d.) i que ja deixava palès que aquestes darreres havien de ser les dues variables que decidirien el rumb i la motivació narrativa de Serés: una ficció per explicar allò que hi ha de veritat; i, és clar, una llengua per a poder-ho narrar i una llengua que, ella mateixa, ja diu moltes coses tota sola. Vinculat «al model novel·lístic que representen» Jesús Moncada i Maria Barbal, Serés ja explorava l'existència humana en un sentit que es va construir amb petites històries i episodis singulars tot protagonitzat per «vides anònimes que no entren a formar part del gran relat de la història però que en són la base i en pateixen els avatars» (Marrugat, 2014: 171). Jesús Moncada i Mercè Ibarz, veus literàries de la Franja, de l'espai de frontera del qual emergeix el de Saidí, són explícitament els noms i els llibres que, segons conta Serés, «em van obrir el pas al món que no sabia que m'envoltava» (Serés, 2014a: 209). Tanmateix, l'autor també admet que des d'aquesta espurna inicial hi ha hagut altres veus i maneres de mirar la realitat que l'han impressionat i que han acabat arribant a les pàgines dels seus llibres, com J. M. Coetzee o Svetlana Aleksiévitx (Prims, 2017: 40).

El 2006 i el 2007 arribaven els primers reculls de contes, *La força de la gravetat* i *La matèria primera*, «que vénen a ser una seqüela d'aquella trilogia, ara situada en un territori identificable» (Pagès, s.d.) i el 2008 tornava a fer un gir endinsant-se en el terreny d'un altre gènere amb la publicació de tres obres de teatre: *Caure amunt*, *Muntaner*, *Roig*, *Llull*, dedicades a tres dels autors clàssics catalans. Quedava així un camí fressat per a l'aterratge a la taigà simbòlica de

2 Així mateix ho qualifica Josep Sanz, que assenjala que «Serés ha configurat una poètica que, amb tots els matisos que calgui considerem realista» (Sanz, 2010: 123).

3 Fundada el 1979 per Jaume Vallcorba, Quaderns Crema ha construït des del primer moment un catàleg de prestigi i de referència que passa per autors catalans, que van de Bernat Metge a Quim Monzó, i traduccions que van de Dante a Stefan Zweig, que també li han valgut un important nombre de reconeixements i premis.

Contes russos (2009), amb els eixos ben definits (tant que hi haurà algun dels contes que beurà directament d'algunes de les línies ja escrites) i amb la situació fixada: la invenció irònica, la ficció metaliterària, per al retrat dels humans comuns, dels que hi són de pas. Els que figuren en els grans relats, tot contribuint a fer-los possibles, però que difícilment en decideixen cap aspecte o detall.

Encara després d'aquests títols, Serés ha continuat explorant més enllà de l'aventura russa (però ben a la vora, en el fons) amb la comèdia negra *No som res* (2010) i la primera i per ara única incursió en la narrativa juvenil, *El llarg viatge d'A* (2010). El 2012 apareixia *Mossegar la poma*, un nou recull de contes (i obra d'encàrrec) que incloïa un nou exercici d'estil. Durant aquests darrers anys i fins a dia d'avui, a més, Francesc Serés ha cultivat l'article periodístic a *El País* i a *l'Ara*, un complement força útil per acabar d'entendre per on ens menen les seves propostes (més) literàries, en què els fotogrames capturats de l'actualitat no s'allunyen gaire dels que habiten les planes dels seus llibres⁴.

De tots aquests elements, en un registre que ja havia estat anticipat,⁵ n'està farcida la seva darrera obra, *La pell de la frontera*. Publicada el 2014, arrenca, però, de molt més enrere; més d'una dècada abans, que és de quan daten algun dels retrats i els relats que s'hi recullen, així com algun dels focus d'atenció i els mecanismes per apropar-s'hi. Això representa una perspectiva i profunditat temporal que confereix una visió més àmplia a la peripècia humana que hi habita i que pivota, tota ella, a l'espai de frontera indefinit i d'una porositat més permeable del que indiquen les ratlles traçades sobre el mapa.⁶

El contínuum territorial i cultural del Segrià amb el Baix Cinca, una inèrcia i continuïtat que ha obviat ratlles administratives, és l'epicentre geogràfic de les històries. Tot i això hi ha ramificacions que, amb textures diferents, ens situen en d'altres llocs per a explicar-nos el mateix: diferents cares del poliedre que queden amagades d'entrada (tot aquest recull és un compendi d'allò que resta amagat als ulls, de fet), però que a les quals ens caldrà atansar-nos si volem comprendre el que ens explica i en proposa Serés. La seva estada a Nova York amb escriptors i editors és una invitació explícita a la reflexió del fet literari i una presa de distància irònica amb el seu paper en

4 Serés aborda temes diversos als seus articles, però motivats per preocupacions que són fàcils de trobar recurrent la seva literatura de ficció: el país, la cultura i la llengua en són un dels eixos com ho demostren «En absència de violència» (15/09/16), «Un a sis» (03/08/16) o «La ciutat llunyana» (26/10/16), tots ells a *El País*; però també els canvis i la preservació de la identitat, a «Plaça de Bulgària» (*Ara*, 22/08/11); la constatació de la nostra petitesa davant de sacsejades que escapen de la dimensió humana, a «Riu avall» (*Ara*, 27/08/11); o les contradiccions de l'individu postmodern, a «Turisme pel nostre Jo» (*El País*, 28/09/16).

5 Serés mateix ho ha indicat en més d'una ocasió: «Mentre treballava en *La pell de la frontera* es van donar dos canvis que em van obligar a repensar-lo, a trobar-hi noves veus i sentits. Una d'elles va ser que va arribar la crisi. El món que hi descrivia tenia algunes coses que quedaven anticipades a les narracions o a les entrevistes de *La matèria primera* (2007) però no acabaven de tenir sentit en la nova realitat. La segona va ser el sorgiment ja definitiu d'un moviment independentista clar, que és el que tanca el llibre». (Nopca, 2014).

6 Una suggeridora visió de la vinculació de *La pell de la frontera* amb els mapes i del que tenen de representació i d'incidència en la realitat, social i també literària a Matas (2017).

aquesta història; la seva experiència com a mestre en aules d'acollida ens reesitua en un punt de partida primari en què la pell és, explícitament, la diferència, la frontera; o, també, les immersions en l'aridesa indòmita dels Monegres, que connecten amb el paisatge sentimental i la infantesa de l'autor, que visqué gairebé fins als vint anys a Saidí.

En l'aplec de totes aquestes històries hi ha la intersecció de moltes fronteres, que tindrem ocasió d'anar resseguint, i que es disseminen per l'espai i el temps i que per això parlen, al mateix temps, del recorregut vital de l'autor, certificant-nos la sensació que l'elaboració del llibre ve de molt més enrere que el més antic dels relats que s'hi recullen:

La primera vez que yo veo llegar esta primera “nube”, es en el año 83, cuando tenía 11 años y, por tanto, una edad en la que ya tienes conciencia de lo que es el mundo. Con 11 años ya sabes distinguir el bien y el mal, el pasado del presente; se te ha muerto gente, tienes una cierta conciencia de qué haces en el mundo, y entonces te llega una avalancha de inmigrantes, como una nube que luego se deshace y desaparece. Y luego llega otro y tú aunque lo vayas describiendo, cada vez te vas quedando sin herramientas para entenderlo. Para mí era complicado porque te encontrabas constantemente que tenías que aprender una nueva descripción, que es como si no hubiera pasado nunca (Carbonell, 2015)

La frontera, doncs, s'ha anat fixant a foc lent, fruit de l'interès de l'autor per endinsar-se en el coneixement del món laboral a la Catalunya d'uns anys determinats:

Quan Francesc Serés va publicar les narracions de *La força de la gravetat* el 2006, treballava paral·lelament en els reportatges de *La matèria primera* (2007) i en un altre llibre que portava com a títol provisional *Treball de camp* i que seria origen de *La pell de la frontera*. Els disset relats del primer volum eren protagonitzats per transportistes de Mercabarna, pescadors reconvertits en venedors de souvenirs, petits ciclistes a qui els pares estimulen la competitivitat i funcionaris de la Generalitat que investigaven un incendi. *La matèria primera* presentava un altre grapat d'històries, aquesta vegada servides sense el tel de la ficció, ambientades abans de la crisi que va arrencar el 2008: parlava amb taxistes, teleoperadores, cambriers i petits empresaris arruïnats amb la voluntat d'oferir una panoràmica de la precarietat progressiva de la classe mitjana. Set anys després, aquell *Treball de camp* ha estat publicat -reescrit, ampliat, reordenat- amb el nom de *La pell de la frontera* (Nopca, 2014).

Després, encara arribarien les revisions de Jaume Vallcorba,⁷ essencials per al resultat final que veuria la llum a la col·lecció de no-ficció *D'un dia a l'altre*, de Quaderns Crema, la versió més

⁷ Serés mateix ho ha explicat en diverses ocasions; una de les darreres en la taula rodona del MOT 2017: «Excavar el temps» compartida amb Ramon Solsona i Bernat Puigtobella. Puigtobella, Serés, Solsona, (2017).

oberta a les diferents cares de la frontera d'un país i unes històries situades en cartografies perifèriques, o, dit d'una altra manera, més fidels a les diferents fronteres que s'entrelliguen, es toquen i s'oposen en un mateix espai.

3- Cap a Catalunya! La migració com a fenomen i la seva plasmació literària a casa nostra

3.1. La realitat migratòria a Catalunya als segles XX-XXI. Breu panoràmica.

Com ja s'ha assenyalat, una de les matèries primeres de l'obra de Serés és la població estrangera arribada des de països empobrits a les terres de Ponent al tram finisecular del XX i a l'arrencada del XXI. Malgrat el *xoc* que representa l'arribada en alguns moments massiva d'aquest contingent humà a diferents punts de la nostra geografia (i Saidí n'és un), el cert és que el moviment migratori com a factor de creixement demogràfic és estructural a Catalunya al llarg dels darrers cent anys. Dit d'una altra manera, «La Catalunya contemporània no pot explicar-se sense tenir en compte les immigracions que s'hi han esdevingut al llarg del segle XX» (Candel, Cuenca, 2001: 13).⁸

Fenomen iniciat tímidament a la dècada dels deu del segle XX, el primer dels censos que mostraria un important creixement demogràfic sustentat en la immigració fou el de 1920-21. Fou durant aquests anys que es produïa «la primera immigració en massa cap a Catalunya» (Termes, 198: 283) de l'època contemporània, un contingent que creixeria encara més al llarg d'aquella dècada. El percentatge de no catalans residents a Catalunya creix exponencialment a partir de 1920, i d'un 14,41% aquell any es passà a un 19,61% el 1930, combinant-se amb un important moviment intern i del conjunt dels Països Catalans al llarg d'aquells anys (de fet, el primer contingent de *no catalans* quantitativament parlant era el dels valencians). Fou també l'època de l'arribada dels *murciàns*, arribats a Catalunya per a treballar en l'obra pública de la Dictadura, la dels municipis i en les mines, i amb una heterogeneïtat més acusada que la que imposava l'etiqueta, atès que també s'hi incloïa gent provinent d'Andalusia. Una altra de les característiques de la immigració d'aquesta

8 Si bé, com veurem, literàriament l'interès no hi ha sigut sempre ni de forma sostinguda, el fenomen de la immigració i la seva importància en la configuració de la societat catalana (també, òbviament, la d'avui) continuen necessitant obres que reflexionin sobre la qüestió. Un bon exemple n'és *Catalunya al mirall de la immigració: Demografia i identitat nacional a Catalunya* (2014), d'Andreu Domingo, que toca l'eix que s'indicava aquí (la incidència demogràfica) i que ha estat guardonada amb el Premi Ciutat de Barcelona d'Assaig 2014 i el Premi Prat de la Riba 2017.

època és que es concentrava a l'àrea industrial catalana: a Barcelona i rodalies. Una naturalesa ben diferent, per tant, de la que protagonitza *La pell de la frontera*, centrada en l'activitat agrària de les comarques que orbiten al voltant de Lleida.

Posteriorment, a partir dels anys 50 i fins a mitjans de la dècada dels setanta, es desenvoluparia una nova fase en el cicle demogràfic amb un creixement que triplicaria el de la primera meitat del segle XX. En efecte, en els compassos centrals del nou-cents a Catalunya es produïa un «important canvi de signe demogràfic» (Culla; Riquer, 1987: 176), gràcies a la superació dels efectes de la guerra civil, que tindria el seu punt àlgid a la dècada dels seixanta i que s'allargaria fins a 1974.

De nou seria Barcelona i el seu cinturó industrialitzat (Vallesos, Maresme, Baix Llobregat) la zona que concentraria la major part del creixement demogràfic amb una major afluència de població immigrada, provinent, sobretot, de les zones pobres del sud d'Espanya i, en concret, d'Andalusia molt per davant d'altres regions.

Per tant, abans del que fins ara és el darrer episodi immigratori de magnitud rellevant al nostre país (el del tombant de segle, recollit en l'obra de Serés), Catalunya i gran part dels Països Catalans ja havien dialogat amb l'alteritat de forma reiterada: cultures i llengües diferents (de forma preeminent i aclaparadora, la llengua castellana) han anat dirigint-se i establint-se en aquestes terres durant els darrers cent anys i en un nombre molt important, provinents de zones empobrides i, per tant, amb l'obligació de transitar pels marges i a iniciar el seu recorregut aquí des d'una posició de subalternitat.

Aquestes darreres dècades, la darrera onada migratòria ha desplaçat els orígens geogràfics a coordenades més llunyanes, transportant cultures i llengües més allunyades de les assentades a Catalunya. La distància de l'altre ha esdevingut més gran, però això no ha estat només per la llunyania física des d'on començaven el viatge els qui han anat arribant aquí les darreres dècades del XX i la primera del XXI.

Tanmateix, cal assenyalar que tampoc aquesta darrera onada migratòria és tan *nova*. Així ho descriu Serés mateix a *La pell de la frontera*, amb un contacte forjat a partir dels anys vuitanta per la seva experiència i la de les terres de Ponent. Igualment ho assenyalen figures com Francesc Candel i Josep Maria Cuenca, que relativitzen molt la novetat dels contingents humans arribats des de fora de l'estat espanyol, ja que el degoteig s'inicia just quan afluïxa el moviment migratori anterior, a la dècada dels setanta. Al seu torn, Papa Sow ha indicat que «la primera gran migració dels subsaharians es remunta, probablement, als itineraris comercials dels *murids*, wòlof de la casta dels nyéényo a mitjan anys 80» (2007: 204), però ja abans, amb l'enduriment de les lleis d'immigració a diferents països europeus al 1973, Catalunya va ser destí final per a molts africans

que intentaven passar a països del nord, però que acabaren assentats aquí «sense ser molestats pel seu estatus d'irregularitat» (Sow, 2007: 205).

En el cas de la immigració subsahariana, si bé una de les més antigues i identificades és la senegalesa, ara és cada vegada més difícil determinar amb exactitud la procedència per la diversitat (i la precarietat) de vies que s'utilitzen, fora de circuits legals i visibles (fenomen dels *cayucos*, travesses del desert al Marroc, llargs periples per diversos països...). La immigració marroquina era una de les més nombroses als anys 90, originària majoritàriament de la regió del Rif i de llengua amaziga (berber), però l'àrab ha efectuat la tasca d'intermediació en les relacions amb les institucions de rebuda i acollida, obviant la llengua pròpia de molts marroquins (de vegades, l'única que coneixien).

Així mateix, els fluxos migratoris i el contingent de població estrangera s'ha vist notablement afectat per la crisi. A partir de 2009 i fins a 2014 les repercussions de la sotragada econòmica s'han vist reflectides en un saldo migratori negatiu que s'ha traduït amb la pèrdua de més de 210.000 residents estrangers, malgrat que cap al final d'aquest període es percebia un repunt de la immigració, sobretot d'origen llatinoamericà i europeu. Per tenir una idea de la magnitud de la repercussió demogràfica que té aquest fet cal tenir en compte, per exemple, que al 2004 el creixement de la població catalana era fruit «en més d'un 90% de l'aportació de migracions externes» (Idescat, 2007: 3).

En aquest moment, el mosaic humà de desplaçats que transitarà i habitarà per les terres de parla catalana serà, doncs, molt més divers i canviant. Serés ho exemplifica amb les diferents i successives onades ètniques i nacionals: marroquins seguits d'algerians, africans negres, búlgars, etc. Xavier Besalú ha assenyalat tot de novetats en aquesta darrera onada migratòria que la singularitzen en relació a les anteriors. La intensitat de l'arribada de gent en un període breu i la internacionalització del fenomen (pràcticament tothom és de fora de l'estat espanyol), ha afegit factors de problematització des d'un punt de vista cultural i legal. De fet, i entrant més al detall de la complexitat de les característiques de la població estrangera resident a Catalunya, hauríem d'indicar també un context molt marcat per diferències de gènere (on l'atur colpeja de forma diferent a homes i dones des de l'inici de la crisi al nostre país) i de procedència (no només la crisi afecta més els estrangers que els autòctons, sinó que també afecta més els extracomunitaris que als comunitaris). Fins i tot es podria assenyalar una problematització en la determinació de l'estatus del migrant, atès que la consideració de migrant econòmic descarta els industrials, tècnics, directius o comercials que també es desplacen per motius econòmics; de la mateixa manera, cada vegada es fa més difícil, atesa la greu situació de molts dels països d'origen d'aquesta immigració, mantenir les «insostenibles distinciones como las establecidas entre los llamados refugiados *políticos* y

económicos» (Brah, 2011: 210). I tot plegat es produïa en un país que, naturalment, ja no era pas el mateix, que ja no era tan homogeni i que havia patit canvis socioeconòmics, polítics i institucionals de gran envergadura.

3.2. Aproximació literària al fenomen immigratori. Els antecedents de *La pell de la frontera*.

Al llarg de tot el segle XX i d'aquests primers compassos del XXI l'arribada d'immigració ha estat objecte també de tema literari per part de diferents autors catalans. No totes les plomes que s'hi han atansat ho han transmès de la mateixa manera, naturalment, i per trobar això que assenyalem com a antecedents possibles a *La pell de la frontera*, hem de cenyir-nos a uns marges força més estrets.

D'entrada cal assenyalar que és «cert que no existeix una tradició continuada de literatura centrada en aquest tema» (Dasca, 2015: 62). Precisament, «al llarg del segle XX, el discurs literari sobre la immigració s'ha construït a partir de la invisibilitat i l'absència» (Dasca, 2015: 63) i sobre «el silenci, especialment en el període de postguerra i fins a final de segle» (Cardús, 2009: 14-15). Així mateix, cap de les obres que aborden aquest tema en fa l'element central de la manera que ho fa Francesc Candel a *Els altres catalans*. De fet, s'ha fet notar també «el sorprenent contrast entre la riquesa de la història migratòria de Catalunya i la pobresa de les seves representacions» (Fernández, 2008: 280).

Coincidint amb les majors puntes d'arribada de contingents humans a terres catalanes, dos foren els moments més intensos en què la literatura enfocà el fenomen: els anys trenta i els anys seixanta. Així mateix, dues van ser també les plomes i les mirades que influïren de forma decisiva els textos literaris que inclourien la qüestió de la immigració: si per als anys seixanta ja s'ha indicat Candel com a nom ineludible, per als trenta foren les cròniques de Carles Sentís (fonamentalment el reportatge «Múrcia, exportadora d'homes», de 1932-1933 a *Mirador*) les que permetrien un debat que penetraria en la prefiguració ficcional del fenomen.

Un i altre moment, però, evidenciaren predisposicions diferenciades en la percepció de la immigració que arribava a Catalunya: no es visqué ni es plasmà literàriament igual la població immigrada dels anys trenta, més estereotipada i rebuda amb més recels, que la dels seixanta, que atragué una atenció amb menys prejudicis. De fet, Julià Guillamon ha arribat a proposar que «la immigració va esdevenir un *tabú* als anys trenta» (Fernández, 2008: 281). A banda de Sentís, que aprofità el replantejament del gènere novel·líctic per oferir un material d'actualitat tenyit «d'una

veracitat i *objectivitat* que, en part, eren artificis la versemblança dels quals era purament retòrica» (Dasca, 2015: 65), també Irene Polo hi dedicarà dos articles entre 1932 i 1933 amb un to més subjectiu, però fresc i crític a l'hora, que es fixava en les condicions materials de vida dels treballadors immigrants. Altres veus destacades com les de Carles Soldevila o Josep M. de Sagarra també hi dedicaren ratlles a les publicacions de l'època amb un perspectiva «representativa d'un sector de la intel·lectualitat catalana que veia en el fenomen migratori un canvi que podria atemptar contra la seva identitat cultural» (Dasca, 2015: 66). El tema saltaria d'aquí a la literatura on, a part d'obres com *Quo vadis, Sánchez?* (1930) de Francesc Trabal, la literatura de consum de masses presentaria un immigrant estigmatitzat, vinculat als baixos fons (i localitzat al «districte cinquè» barceloní): tipisme folklòric, agressivitat o barraquisme circulen per les pàgines de Josep M. Planes, Josep M. Francès i molts d'altres.

Encara un altre autor reflectiria la por que per a la pròpia identitat representa l'arribada d'un *altre* extern. Josep Anton Vandellós a *Catalunya, poble decadent* i *La immigració a Catalunya* (ambdós de 1935) situa els immigrants com a flux necessari per al manteniment del sistema demogràfic, però amb el perill de desnaturalitzar Catalunya (alertava que Catalunya seria plena de gent, però no de catalans). Es tracta d'una mirada clarament racista, però des d'uns paràmetres que «eren els que imperaven en la ciència demogràfica del moment» (Besalú, 2009: 283).

Als anys seixanta, i coincidint amb la nova onada migratòria que arribava als Països Catalans, es desenvoluparia una nova mirada en les pàgines de diversos escriptors. A banda de Candel, Concepció G. Maluquer, Robert Saladrigas o Josep M. Palau i Camps, també en parlaran obres literàries de postguerra (Berenguer, Rodoreda, Ferran de Pol) o la nova generació de joves narradors barcelonins de llengua castellana (Romero, Rabinad, Marsé) (Dasca, 2015: 69).

Però com ja s'ha insistit, l'aportació principal en aquest terreny fou la de Paco Candel, fonamentalment en les obres *Donde la ciudad cambia su nombre* (1957) i *Els altres catalans*, en què va descriure les condicions de vida de les persones immigrades en barris de barraques barcelonins. Candel ja havia fet servir en un article de 1958 l'epítet d'«altres catalans» per definir la immigració espanyola que havia començat a arribar massivament a Catalunya. La seva visió desautoritzava visions com la de Josep Anton Vandellós i totes les temptacions racistes i els alarmismes infundats que hi pogués haver en aquell moment. De fet, aquesta perspectiva aportada per Candel s'insereix en «un nou discurs sobre la immigració i la identitat nacional» (Domingo, 2013: 11) que, a més, tindria veus i mirades diverses.

El catalanisme polític del moment, de Jordi Pujol a Josep Benet, es preocupava per bastir un projecte de futur que fos inclusiu i veié en Candel una veu genuïna que podia explicar en primera persona els neguits de la població treballadora immigrada que s'havia començat a instal·lar de

forma massiva a Catalunya. Així, el 1964 es publicava *Els altres catalans*, editat per Enciclopèdia Catalana i traduït al català per Ramon Folch i Camarasa. L'èxit de públic fou immediat gràcies a un estil que introduïa una perspectiva nova i diferent al tema. Francesc Candel, a banda de la mirada crítica, dotava d'humanitat la població immigrada i ho explicava amb un estil planer i un «apropament humanístic aconseguint fer que el lector abandoni l'abstracció» (Domingo, 2013: 19).

Però més enllà d'això, Candel també entrava en un terreny més teòric i de més profunditat per parlar d'identitat, de llengua i mobilitat social, de la memòria com a vector d'identificació i de construcció nacional. A més, tot plegat servia per a refutar els postulats alarmistes de Vandellós, la lectura del qual li havia indicat Pujol, i també per a contrarestar la manifestació xenòfoba que es covà amb aquesta onada immigratòria, el *xarnegisme*, amb l'ús despectiu del terme *xarnego* per a referir-se a la població pobra vinguda de les àrees rurals l'estat espanyol i sobretot als descendents de matrimonis mixtos. Si bé l'existència del fenomen i l'arrelament del mot són innegables, també és cert que «por suerte estas expresiones xenofóbicas tuvieron un alcance social y una duración temporal bastante limitados» (Clua, 2011: 66). Això tenia relació amb un marc polític que deixava la societat catalana desproveïda de qualsevol eina per a gestionar amb perspectiva i criteri propis un ritme tan elevat d'arribada de població. La combinació d'una i altra cosa, un escenari desfavorable i un contingent de persones numèricament tan gran, va generar sensacions d'amenaça a la realitat nacional amb la creació de relats de presumptes *invasions* planificades per part del règim, inclosa.

Tot plegat formava part d'aquest context de debat social sobre el fenomen migratori i el fet nacional català. Un debat que, òbviament, tenia els seus límits atesa la situació política del moment, amb un règim que havia aconseguit assentar-se internacionalment, amb una llarga vida per endavant i patològicament hostil fins al final al reconeixement de Catalunya com a subjecte polític. Justament, des d'àmbits més polititzats Jordi Pujol havia reflexionat sobre la qüestió als articles «Per una doctrina de la integració» i «Immigració i integració», ambdós de 1958. Per la seva banda, el Front Nacional de Catalunya ho havia fet ja un any abans (el gener de 1957) des de les pàgines del seu portaveu, el *Per Catalunya*.

Posteriorment i fins als nostres dies, immigració i mirada literària al fenomen han persistit a casa nostra. A partir dels vuitanta, «hi haurà una progressiva «normalització» del fenomen migratori a través de ficcions que revisen la memòria de postguerra (en l'obra de Roig, Barbal, Jòdar, Puntí o Pérez Andújar) o que reflexionen sobre la incomoditat d'unes arrels castelles amb relació a la identitat catalana (Quim Monzó)» (Dasca, 2015: 70), amb algunes obres que recuperen també la primera de les migracions quantitativament rellevants: la migració interna catalana que retrata Maria Barbal a *Pedra de tartera*, ja que cal recordar que «els catalans sempre havien estat els qui havien hagut de migrar en un nombre més gran que qualsevol altra col·lectivitat dels pobles

d'Espanya cap a les zones industrials del seu propi país» (Candel, Cuenca, 2001: 15). Aquests últims anys també hi ha hagut aportacions audiovisuals de rellevància (amb qualitat tècnica i èxit de públic), com la minisèrie *La Mari* (2003/2010), coproduïda entre Televisió de Catalunya i Canal Sur i centrada en el testimoni d'una dona andalusa, vídua mare de dos fills, que es veu obligada a emigrar a des de Huelva a Catalunya als anys setanta per poder guanyar-se la vida⁹.

Finalment, a partir del darrer tram de segle XX i fins a dia d'avui, tota una nova fornada que també duu una nova perspectiva en el tractament del fenomen, situa, segons Dasca, el diàleg entre jo i l'altre al centre del relat (Dasca, 2015: 70). Podríem situar aquí obres com *Jo també sóc catalana* (2004) o *L'últim patriarca* (2008), de Najat El Hachmi o *De Nador a Vic* (2004), de Laila Karrouch, obres escrites per dones catalanes de la mateixa generació, d'origen amazic, i que narren en català l'experiència del desplaçament des del Marroc a la Catalunya interior (a l'una i l'altra el seu trajecte les conduí a Osona)¹⁰. En aquests casos, a més, ambdues autores ens resituen davant d'un conjunt de temes que, en certa manera, ja havia plantejat Candel en els seus textos: el paper de la llengua (relacionat amb la cultura i la nació), l'exercici de l'escriptura com a presa de consciència (com a empoderament d'un col·lectiu que transita pels marges), el pes de la memòria i de les pròpies genealogies i la «reflexió al voltant del discurs de gènere i del discurs sobre la identitat que s'origina a partir d'aquests textos i que planteja nous reptes i nous desafiaments al pensament feminista europeu, blanc i occidental» (Bueno, 2010: 5).¹¹

Des de perspectives diferents, hi ha altres autors que també formen part del contingent de desplaçats que han aportat una veu genuïna, a la pròpia experiència de la diàspora, de la identitat configurada en aquest camí i de l'empelt o no (per fer servir el terme proposat per Salvador Cardús) a la societat d'arribada, en aquest cas la catalana. És el cas de Salah Jamal, metge i activista d'origen palestí, divulgador de la història del conflicte araboisraelià des de la perspectiva palestina, que a *Lluny de l'horitzó perfumat* (2004) aborda l'arribada d'un palestí a Barcelona als anys setanta amb clares reminiscències autobiogràfiques. També, en gran part, Pius Alibek, d'origen assiri-caldeu, nascut al Kurdistan sota administració iraquiana, amb l'arameu com a llengua materna, que a *Arrels nòmades* (2010) explica el seu periple per dins i, finalment, fora del seu país d'origen; una

9 A la pàgina de TV3 s'hi poden visualitzar tots els capítols: <http://www.ccma.cat/tv3/lamari/>

10 Sobre Laila Karrouch i la seva experiència: <https://sites.google.com/site/narracions/index-narracions/2-catalunya/biografies-de-dones-catalanes/03-altres-professionals-esposes/08-leila-leloug> i al programa *El Convidat*, d'Albert Om (TV3): <http://www.ccma.cat/tv3/alcarta/el-convidat/laila-karrouch/video/4821231/>

11 Justament els premis Octubre han distingit recentment amb el premi Joan Fuster d'assaig l'obra *Passats i presents d'allà i d'ací. Memòria, autobiografia i jo*, de Margarida Castellano, en la qual l'autora s'atansa a la qüestió de les dones immigrades que escriuen en català tot posant de manifest una identitat que mai ningú ha reivindicat, i com ho fan a partir de l'autobiografia.

<<http://www.elperiodico.cat/ca/oci-i-cultura/20171029/premis-octubre-2017-6388173>>

autobiografia en què hi pesen les identitats, els ingredients que intervenen en la seva configuració i com els tocs vitals acaben de modelar-les.

Així doncs, és al final del recorregut cronològic d'aquesta panoràmica literària sobre la immigració que haurem de situar *La pell de la frontera* de Francesc Serés. Al primer dels relats del llibre, «La petita història de les històries sense història» (2005), la d'en Juli, que acull una família marroquina a la seva finca, hi ha una referència explícita i ben eloqüent a aquest procés que s'ha viscut de forma cíclica al llarg del segle XX i fins a dia d'avui:

S'havia quedat a dormir al ras, vora l'entrada de la finca. Es va tornar a oferir, només volia menjar, que treballaria pel menjar, que treballaria tant com volgués només pel menjar i prou, repetia una vegada i una altra. Jo ho vaig viure de petit, Francesc, que la gent venia a treballar pel menjar i poca cosa més. I les coses que han passat una vegada poden passar dues vegades (Serés, 2014a: 17).

4. La literatura del contacte. La construcció de la veu narrativa i les seves estratègies

4.1. Estratègies per a configurar les identitats en contacte. Les alteritats que habitem.

Diu Francesc Serés que l'escenari principal en què es desenvolupa *La pell de la frontera* «es transcendeix sol» perquè la gent que hi arriba fa que es transcendeixi (Prims, 2017: 43): Saidí, el Baix Cinca, la Franja, el pla de Lleida, terres empeses a la perifèria que s'obren al món perquè, de cop, és el món que arriba a aquestes terres. Com? A través de la gent que s'hi instal·la a la recerca d'unes millors condicions de vida; a través d'un contingent humà de procedència tan heterogènia com es pugui imaginar que posen els peus a una terra de frontera abans que el desenvolupament de tecnologies com internet poguessin escurçar distàncies i fornir d'eines de coneixement (de coneixement tan sols de l'existència mateixa) de mirades, parles i cultures diferents. La frontera de Serés coneix la globalització abans que molta de la gent que allí l'experimenta hagi ni tan sols sentit el mot. En aquest sentit, es tracta, a més, d'un procés que va en dues direccions que són complementàries: hi arriba gent d'arreu del món per treballar i aspirar a una vida digna perquè hi ha una activitat econòmica que orienta la producció de la zona també cap arreu del món; «jo, quan sóc petit, els tipus de préssecs ja molts tenen nom anglès» (Prims, 2017: 43.), diu Serés com a símptoma dels canvis que ja s'estan experimentant.

És en aquests paràmetres, doncs, que es desenvoluparà el contacte entre mons tan dispars. És en aquest context que la identitat del narrador explicarà la història de totes aquestes identitats tan allunyades que esdevenen, però, una realitat quotidiana i ineludible per a ell. Una realitat que irromp d'una forma que no passa desapercebuda perquè, en primera instància, és una alteritat que es nota a través dels ulls:

El que més em va sobtar va ser la diferència. Era dels primers negres que veia. Com un altre noi senegalès, l'Abba, que va arribar a Saidí i que molts vam anar a mirar de prop. Era la diferència física, el que m'atreia: no vaig sentir mai, i encara no m'ha passat, que la diferència física m'hagi provocat cap mena de por o rebuig (Serés, 2014a: 263).

Tanmateix, la diferència física és també la més fàcil de percebre i pot ser la més fàcil de salvar. En el cas de Serés és així: la diferència percebuda, evident, no és motiu de rebuig. Hi ha, però altres fronteres que no emergeixen a la superfície amb tanta facilitat i que, per aquest motiu, són més difícils de detectar:

En Mino i en Redouane eren un mirall. Només ens portem tres anys, per això era tan fàcil constatar, contrastar i admetre quins eren els meus privilegis al seu costat, la diferència abismal que suposa no haver de dormir en un paller i fer-ho en un llit net, el fet de no haver de carretejar aigua, de saber que no havia de patir pel menjar o pel fred (Serés, 2014a: 297).

L'alteritat que es configura a la frontera descrita per Serés és singular i universal alhora. És singular perquè desenvolupa uns contorns definitoris propis, vinculats de forma privativa a les característiques de l'espai geogràfic on es modela. En primer lloc, el contacte es produeix entre la població autòctona i un contingent de desplaçats que sovint es tracta com un tot, un tot que, també sovint, és deshumanitzat. Ara bé, les històries de vida recopilades per Serés ens indiquen singularitats humanes i una diversitat de vegades insalvable entre aquests mateixos *altres* que categoritzem conjuntament. Més enllà dels orígens geogràfics d'arreu del món que acaben desembocant al pla de Lleida hi ha:

Fronteres religioses, fronteres personals, fronteres econòmiques, fronteres lingüístiques que ja acaben sobre una frontera lingüística, fronteres culturals... és que n'hi ha tantes que clar era... era tan complicat aquest joc de trencaments i de falles que costava molt sistematitzar res. No tenies res de partida. (Prims, 2017: 45-46)

Totes aquestes fronteres van en múltiples direccions. D'una banda, anticipada per la diferència física que assenyalàvem hi ha la frontera entre Serés (i d'altres personatges autòctons: els pagesos, els *pastillers* de Fraga...) i els desplaçats de les seves històries; però, de l'altra, i de forma simultània, hi ha aquestes mateixes fronteres a nivell intern.

En aquest sentit, hi ha una universalitat que es desplega de forma comuna en aquesta alteritat, compartida per tots els qui l'habiten i que té un component eminentment social. L'estat de precarietat extrema en què s'han de moure tot aquest conjunt d'immigrants, el seu punt de partida des dels escalafons més baixos de la societat que els acull (o que els rep) els dota d'una identitat compartida construïda a partir del patiment. El recull de testimonis de Serés ajuda a configurar aquest quadre: al marge de nacionalitats, cultures i religions, hi veiem històries de vida de grans dificultats i penúries, de fonaments de gran fragilitat i de trajectòries que s'esdevenen sense cap xarxa de seguretat. És la presa de consciència assenyalada més amunt: la possessió o no d'aigua corrent, d'un llit net. Tot això es constata en eloqüents relats del llibre com el «Petit manual d'interiorisme i d'arquitectura efímera», el recull de fotografies de les barraques o refugis fets de vegades amb deixalles on malviuen els immigrants¹² que constitueixen un testimoni notarial que reforça l'aportació documental del text;¹³ o la història d'en Majeed, l'algerià que malviu en un paller i que no obté papers perquè té antecedents a Algèria per consum d'alcohol, i que es recull a «Illes sense tresors». Serés aprofita aquest relat per descriure aquesta delimitació de l'alteritat dictada per la misèria:

aquí no hi ha teoria, ni tragèdia grega ni discurs postmodern sobre els llocs i els desplaçaments i els no-llocs i els no-desplaçaments. Aquí la teoria l'estriparíem, la doblegaríem i la miraríem d'anar posant a les esquerdes de les portes i de les parets. Fariem servir els fulls per encendre el foc... ¿Per a què serveix tota aquesta teoria quan el que cal és un trespeus? (Serés, 2014a: 165).

Però Serés també es detura a descriure la contrapart d'aquesta alteritat que ha vingut a assentar-se en aquesta terra de frontera. En certa manera, allò més definitori del *nosaltres* que rep i acull aquest contingent humà. De fet, Serés ja havia literaturitzat el seu entorn més proper per posar

12 En certa manera enllaça amb les tècniques periodístiques que Carles Sentís va fer servir per al seu retrat de la immigració murciana a articles com «La vida en un nucli tocant a Barcelona», en què descriu les condicions de vida dels immigrants a la Torrassa, i que estan complementats amb fotografies dels espais en els quals discorria la vida quotidiana d'aquesta població. S'ha d'assenyalar que la coincidència no va més enllà d'això, i l'acostament de Serés queda molt lluny del to moral i dels judicis emesos per Sentís.

13 La combinació conscient de text i imatge representa aquesta voluntat de reforç documental per arribar al màxim de versemblança possible. En concret les fotografies «puede ayudar a hacer emerger algunas pistas que permitan una mayor comprensión de la realidad estudiada» (Lara, 2005: 10).

de relleu l'esforç de la gent d'aquelles terres a la trilogia *De fems i de marbres* (2003), indicant des de la descoberta d'un món literari inexplorat,¹⁴ un cert determinisme geogràfic en què es combina la duresa de les condicions físiques amb l'abandó administratiu. En aquesta obra Serés ja explorava el que li era quotidià i en destacava el pes del paisatge, de les activitats humanes que hi són lligades, així com també introduïa el concepte de *perifèria* com a espai de vida als marges. Un espai que escapa als controls, obert a la transgressió; un espai per als altres: «Lluny de les institucions, lluny del poble, lluny de la guàrdia civil, dels mestres i dels capellans, la gent es comportava d'una altra manera» (Serés, 2003: 28).¹⁵ La consciència de singularitat fruit d'un evident abandonament lligat a la condició de terra de frontera continua present quan l'autor recorda que la zona de Saidí, Fraga i tot el Baix Cinca «és el darrer reducte. Ningú no en vol saber res. Jo no he vist mai ni un assistent social allà. Mai. Ni tan sols un guàrdia civil. Allò era campí qui pugui. I clar, allò no és territori administratiu de la Generalitat» (Prims, 2017: 45).

Per això hi ha una identitat construïda entorn del senyor Carrasquer, l'amo d'un taller que apareix a «Retrovisors fabricats a Ucraïna» i que explica i representa una manera de viure lligada a aquella terra, i que «aquí tot eren John Deere, Massey i Fiat» (Serés, 2014: 83), a diferència de Lleida, on es veien marques més modernes. També el de l'oci dels nois de la discoteca Florida de Fraga de «L'any que vam tenir el cel a les mans» i la feina d'enginyeria d'en Jordi enmig de mars de fruiters a «Homes entre línies». I és, és clar, una identitat que passa per la identificació d'uns límits i unes pertinences de caràcter cultural i geogràfic, més enllà de les ratlles administratives oficials, com l'autor explica a «El món s'acaronava i s'esgarrapa», en què se situa Barcelona com a referència fonamental d'«on començava el món» i contraposada a l'oest, on «el món s'acabava». La referència propera, no era Osca ni Saragossa, ciutats percebudes com a llunyanes i no només des del punt de vista físic.

La resta era Lleida: els recanvis de tractors i cotxes arribaven de Lleida, i, la fruita, el blat i el bestiar se n'hi anaven. (...) puc entendre que la consciència que entre Saidí o Fraga i Alcarràs hi havia d'haver una ratlla era per a mi del tot inexistent (Serés, 2014a: 192-193).

14 L'autor parla d'una pista enorme que ningú havia transitat, a part de les referències a Ibarz i a Moncada, que són, però molt més concretes en les seves temporalitats (Prims, 2017: 41).

15 Al relat «Sentir. El banc dels esguerrats», corresponent a *Els ventres de la terra*, Serés ja dibuixa una analogia que situa els esguerrats del poble, sempre aplegats en un banc, com els marginats socials, però també els marginats de tota índole, uns «altres» que no encaixen en l'ordre establert.

4.2. La mediació a través del jo narratiu.

En l'adopció de l'estratègia narrativa, i a l'hora d'afrontar la descripció del teixit humà d'un entorn en transformació Serés tria la perspectiva personal: els seus ulls, la seva veu i la seva mà com a mediadors de la realitat que percep amb el narratori destinatari de la història configuren un punt de partida particular que dibuixa de forma determinant els camins pels quals discorre la transmissió de la realitat viscuda. No en va l'escriptor ha destacat¹⁶ el caminar, l'anar a peu, com a forma de descoberta íntima del món més proper: un *vehicle* de mida humana, de baixa velocitat que permet l'encontre reposat amb l'entorn.¹⁷ Al mateix temps, el desenvolupament d'aquest mètode, d'aquesta perspectiva i aquesta estratègia narrativa es vincula a la seva formació com a antropòleg.

En aquest sentit, a *La pell de la frontera* hi ha més reminiscències del treball de camp etnològic, a partir de metodologies basades en el recull de dades empíriques, fonamentalment en base a l'entrevista en el *medi* de les persones sobre les quals es parlarà que no pas de les tècniques pròpies de la narrativa de ficció que Serés mateix havia explorat en treballs anteriors. Si bé és cert que la lectura de la trilogia *De fems i de marbres* (2003) ens aportarà punts de confluència amb el que l'autor ens vol transmetre, la forma com ho transmet pateix un canvi substancial. Per això, en aquest cas, és fàcil d'endevinar- hi l'ús del conjunt de tècniques i implicacions que Malinowski va desgranar per a elaborar el seu *Diari*. Amb la identitat (dels immigrants, però també de l'autor) al centre del terreny de joc, han d'aparèixer en escena, per força, l'honestedat del narrador en relació a la tasca que desenvolupa, el paper desenvolupat per l'empatia (l'absència o presència de simpatia cap als individus entrevistats, el grau d'identificació que hi pot haver); en definitiva, el pes del punt de vista propi en l'anàlisi de fets, dades i vivències en relació al *material* d'estudi; però també la pràctica narrativa i la delimitació del context.

S'indicava suara que Serés, amb una feina que es podria equiparar a la de Malinowski en tant que paradigma de l'antropòleg (i l'etnògraf) amb el treball de camp, és qui confereix el vernís de veracitat i l'autoritat que socialment s'acceptarà com a relator de la realitat que descriu. És qui ofereix la complexa combinació de realitat i ficció.

16 «El temps del caminar és un temps de quatre quilòmetres per hora. És que és un temps molt humà, molt proper, que et permet veure les coses amb perspectiva, que et permet veure les persones d'una manera suficientment propera. Te dóna una proximitat a les coses, una materialitat del món que difícilment és substituïble per qualsevol forma d'imaginació» deia Serés a l'entrevista que li van fer al programa Via Llibre (Serés, 2015).

17 És fàcil de trobar un paral·lelisme amb Josep Maria Espinàs, l'escriptor català que ha fet de l'anar a peu una font d'inspiració i d'obtenció de material literari i que representa (a banda de Pla) la ploma més prototípica d'aquesta via d'exploració sobre el terreny. Encara més, a *A peu per la Llitera* (1990), Espinàs transita per algun dels espais que configuren el territori físic plasmat per Serés a *La pell de la frontera*. De fet, l'obra d'Espinàs se subtitula «Viatge a la frontera de la llengua», fent explícita doncs aquesta connotació que tenen associada les terres de la Franja i el pla de Lleida.

Fonamentalment, doncs, Serés se serveix de l'entrevista i de la fotografia com a mètode d'obtenció de la informació. Text, però també imatge per a oferir informació visual, per a oferir una lectura inequívoca a partir de la seva contextualització en les històries narrades. Ell indica «descripcions, entrevistes, cròniques...» com a font a la qual després «li has de donar forma» (Serés, 2014: 50-51). Serés recorre els espais en què es desenvolupen aquestes històries de vida, llibreta en mà, per aixecar acta i perquè parteix d'un terreny, en certa manera inexplorat (ja s'ha indicat la poca tradició literària centrada en aquest tema) i de difícil sistematització:

No tenies res de partida. No tenies ni tan sols el record exacte, és a dir, jo vaig anar fent enquestes per *sapiguer* «i quin any van venir per primer vegada?»... «Va ser l'any que... Perquè jo vaig comprar el tractor l'any nosequè...», i mires l'any que és el tractor i no era aquell any! M'entens? Per tant és com una cosa com molt *etèrea*, i has pogut fer una mica de tall, d'enquesta i tot plegat i *bueno*, almenys per situar-me jo. (Prims, 2017: 46).

La recopilació sobre aquesta realitat inèdita passa indefectiblement, doncs, per un mètode amb fonaments científics. El recull d'històries de vida confeccionat a partir de l'arribada dels immigrants, dels que arriben i dels que els reben o hi assisteixen de forma més passiva, en un territori de frontera, lluny d'administracions i a l'ombra de xifres oficials, ha de passar per força pel recull del testimoni sobre el terreny. D'altra banda, el mètode no era nou per a l'autor, que ja l'havia aplicat a *La matèria primera* (2007), en l'elaboració de la qual ja es desplegaven mecanismes que després apareixeran a *La pell de la frontera* (2014): «Vehicula coneixement a la vegada que busca l'eficàcia en uns mecanismes eminentment literaris: la creació d'un narrador, la reconstrucció d'unes històries de base oral i la capacitat de fascinar mitjançant l'estil» (Dasca, 2007: 127).

Serés vehicula les històries a través d'una subjectivitat tant versemblant com sigui possible, i amb les fotografies que les avalen com a fidedignes. La literaturització d'aquestes històries parteix de l'aplec d'experiències orals i de la impressió que aquests produeixen en el narrador que les elabora i les transmet. Un narrador que, justament, està interessat en què transcendeixi aquesta impressió que tot plegat genera en ell i en el *nosaltres* del qual forma part. Així mateix, la versemblança dels relats prové de la genuïnitat de les històries i del seu tractament, que defuig l'artifici literari i es despulla volgudament de metàfores en la transmissió dels casos particulars per atansar-nos a un món fet múltiples històries col·lectives.

El Serés narrador d'aquest conjunt d'històries és el relator d'una manera de prefigurar la realitat o, almenys, de fer-la surar, a partir de la tria dels episodis, del seu recull i de l'aplec conjunt de peces soltes que acaben configurant-se en un tot. Com ha indicat Maria Dasca, tot allò anticipat a

La matèria primera ja es podia intuir a *De fems i de marbres* i la seva disposició d'una realitat en tels de ceba, que indica «una unitat centrípeta, de tonalitat translúcida» (Dasca, 2007: 128).

Serés mateix ha indicat la intencionalitat tant en la tria de temes com en la forma d'expressar-les, un vector que, com indicàvem, manté ja una certa constància en la seva obra:

Hi ha diversos fils argumentals que es van mantenint. N'hi ha un que és claríssim per a mi vist des d'ara fins aleshores que és l'interès per enlairar una certa quotidianitat en forma de... de donar-li forma, per dir-ho d'alguna manera, d'establir uns certs criteris perquè aquella quotidianitat pugui aguantar-se en el pas del temps, és a dir, de convertir-la en *fàbula*, de convertir-la en una matèria... això ho vaig entenent mica en mica, jo mateix, és a dir... penso que hi ha un interès real de fer que històries que aparentment no tenen aquesta capacitat de ser recordades, a veure si la literatura pot dignificar-les, donar-los forma, per tal de què puguin ser recordades i aguantar el pas del temps. Aquesta és la principal (Prims, 2017: 39).

5. La literatura com a mirall de la realitat

5.1. Compromís o voluntat notarial neutra. La polivalència del concepte de frontera.

El concepte de frontera i la seva amplitud semàntica es desplega amb força a les pàgines del llibre de Serés, i va molt més enllà de l'abstracció del paper o de les implicacions que podem inferir a partir d'imatges televisives. Les implicacions implícites de la darrera onada immigratòria i les seves característiques provoquen que, com indica Avtar Brah (2011: 210), el llenguatge de la frontera adquireixi una nova dimensió. Des de les fronteres polítiques evidents que han de traspasar aquells qui es desplacen des del seu país d'origen cap a la recerca incerta d'unes condicions de vida dignes, fins a fronteres lingüístiques i culturals que en alguns casos són múltiples, en direccions diverses i ja no tan visibles, però passant per qüestions de sexe, gènere, classe, edat o, fins i tot, físiques. El terme frontera hi apareix en el seu sentit literal (físic i polític) i, aquí sí, metafòric. Totes les distàncies que acaben interseccionant a la frontera es materialitzen; en el cas de la distància política «els seus efectes i les seves conseqüències són reals, palpables i continuats» (Serés, 2017: 9). Però en la quotidianitat, aquestes distàncies també s'experimenten, paradoxalment, a través dels contactes més immediats, tal com experimenta l'autor mateix en la seva experiència com a professor d'una aula d'acollida a Olot: «Per a la resta d'alumnes del

col·legi, jo no sóc un professor normal, sóc el professor dels immigrants. Per als meus alumnes, tampoc no ho sóc i és molt probable que els altres professors tampoc no em vegin com un més» (Serés, 2014a: 258).

Més amunt ja s'ha indicat com Serés apel·lava a la multiplicitat de fronteres superposades que coincidien i es posaven de manifest en el moment en què la immigració dels països empobrits, africans, americans i asiàtics, i també de determinades zones d'Europa es posava en contacte amb la població que fa més generacions que habita la zona del pla de Lleida. És un altre cop, si es vol, la metàfora de les pells de ceba, una sobre l'altra i translúcides.

En tot això, i per tot això, hi ha la clara consciència en la tria del tema que també s'havia apuntat anteriorment, aquesta idea d'arriscar-se que indica l'autor mateix, i també de dignificar les històries particulars, les històries dels sense història que acaben configurant el mosaic col·lectiu que representa el recull de vides de l'obra:

Hi havia aquesta part d'enlairar la quotidianitat, una altra parla de l'entorn més proper i finalment també hi havia, lligat amb això, evidentment hi ha una actitud política a l'hora de la tria de temes. És a dir, si tries l'esforç de la classe mitjana a *La matèria primera* i a *La força de la gravetat* és evident que ho fas per alguna cosa; si fas el mateix amb els immigrants a *La pell de la frontera* també és per alguna cosa. (Prims, 2017: 39)

Per tant, si bé *La pell de la frontera* no és un llibre destinat a denunciar la precarietat extrema de les condicions de vida de moltes de les persones arribades amb el darrer gran moviment migratori, és evident que la descripció del món que ens ofereix la veu de Serés duu implícita l'exposició d'una realitat ignorada i, per això mateix, incòmoda.

La dignificació de les històries de vida recollides al llibre passa per dues vies. D'una banda, i per començar, per la presa en consideració d'aquestes històries mateixes de subjectes subalterns com a vàlides per a formar part de la construcció d'una història més global i col·lectiva. De l'altra, i implícita en la primera, perquè la construcció d'aquests relats, la recopilació de dades, les entrevistes i les cròniques, comporten la humanització de l'altre que indefectiblement condueix al seu reconeixement. S'assumeix, seguint Lévinas, que hi ha un «otro con rostro, con particularidad que es distinto, diferente, único, que no se puede invisibilizar» (Viveros; Vergara, 2014: 64), una subjectivitat. I això ens pot fer qüestionar el sentit ètic que pren una obra d'aquestes característiques, un sentit que es pot visualitzar també a partir dels interrogants ètics que pot plantejar tenint en compte que: «Toda ética que parta de la defensa de la vida, debe implicarse seriamente en el combate contra la pobreza, en cuanto esta es

un atentado masivo contra la vida, un atentado contra la vida que no solo afecta a lo material sino a la dignidad y a la existencia humana» (Santos Gómez, 2016: 151).

5.2. *La freqüència inaudible: la veu dels subalterns.*

Confereix Serés veu pròpia a les múltiples figures subalternes que transiten per les pàgines del llibre? Clarament, no, i així ho confessa ell mateix (Prims, 2017: 49). No és l'objectiu de l'obra: *La pell de la frontera* no està concebut com un treball per a donar veu als sectors socials més indefensos i desprotegits de la nostra societat. Una altra cosa és que la denúncia hi sigui implícita, com ja s'ha indicat en l'apartat anterior; que l'existència d'una subalternitat invisible que transita pels marges del nostre món sigui una exigència per a entendre'ns com a societat catalana, europea, humana.

Un exemple clar d'això darrer és el relat que fa Serés de l'episodi que té com a lamentable colofó l'expulsió dels immigrants africans de la plaça Catalunya de Barcelona. Diferents administracions autonòmiques espanyoles contracten autobusos per a enviar els immigrants cap a Catalunya i cap a Madrid, lloc aquest darrer on no hi ha fruita per collir. De Barcelona se'ls enviava cap a Alcarràs, en una mena de fatalitat que predestina aquest territori a esdevenir frontera (o, segons com es miri, que viu aquestes situacions justament pel fet de ser-ho). A Barcelona «fan nosa, embruten, fan lleig», diu Serés i exposa de nou un joc de contrastos:

Sembla que aquí tot això tingui sentit, però a Barcelona tot és descontextualitzat, el contrast entre el terra cobert de cartrons i les façanes dels bancs, cafès i centres comercials de la plaça de Catalunya era massa fort (Serés, 2014a: 65).

Serés segueix aquest episodi de prop durant dos mesos i sense haver-se d'esforçar a fer cap investigació extra, perquè no hi ha res que es faci d'amagat. Abans de l'arribada a Alcarràs, aquestes persones s'havien instal·lat a la plaça Catalunya, on van esdevenir un problema per a l'administració. En ple període de vacances, més i més immigrants s'hi anaven apilant i malvivint, fent, per exemple, les seves necessitats per allà on podien. El que es vivia al pla de Lleida ara esclatava a la cara de l'Ajuntament de Barcelona, l'Ajuntament d'una ciutat moderna, cosmopolita i progressista. «Una cosa era teoritzar al Centre de Cultura Contemporània de Barcelona sobre l'alteritat, la interculturalitat, Europa i les classes socials i una altra de molt diferent era trobar-s'ho a la plaça de Catalunya» (Serés, 2014a: 67-68). Aquest cas representa segurament un dels que de tot

el llibre millor exemplifica la idea que s'apuntava a l'inici de l'apartat. És un exemple paradigmàtic de com Serés a partir de la seva pròpia experiència narra el que ha viscut, en funció del seu punt de vista, fet que permet mostrar la cara més hipòcrita de la nostra societat sense que hi hagués un objectiu predeterminat per fer-ho.

La certificació de l'existència d'aquests «desconeguts», per dir-ho amb l'epítet emprat per Zygmunt Bauman (desconeguts per la seva condició de persones acabades d'arribar, però desconeguts perquè no viuen en les mateixes condicions i paràmetres que *nosaltres*), ens recorda «la vulnerabilitat (incurable?) de la nostra posició i la fragilitat endèmica del nostre benestar guanyat amb penes i treballs» (Bauman, 2016: 20-21). Amb Serés, les històries de vida, amb noms i cognoms i procedència, aconsegueixen (ja s'assenyalava més amunt) trencar la capa de l'anonimat i atribuir qualitats humanes i identitat personal, concreta, a un fenomen justament sovint deshumanitzat, sense rostre; reduït a l'estadística. Tanmateix, la constatació del que indica Bauman hi continua essent:

Un dels pagesos de Torres de Segre amb qui vaig parlar la setmana passada em va dir que aquesta gent havia arribat perquè nosaltres no perdéssim el món de vista. Deien que eren un avís de per on anava el món. No de cap a on anava, de per on anava el món, i que el luxe eren l'hospital i l'escola. No podem parlar per ells, però podem parlar sobre nosaltres. Encara ens pensem que hi ha una xarxa de seguretat que ho pot suportar tot, que la vida aquí és segura, estable, i que mai no haurem de necessitar una barca per creuar cap mar estrany. No n'hi ha, de xarxes (Serés, 2014a: 72-73).

Però malgrat que la informació es recull en gran part a partir de l'entrevista i del diàleg amb els protagonistes mateixos de les històries de vida que apareixen al llibre, això no vol dir, hi tornem a insistir, que els immigrants que les han protagonitzades arribin a tenir veu pròpia a *La pell de la frontera*. L'autor mateix ho admet de forma ben explícita:

Jo en aquest cas, jo penso que no els dono gaire veu. És a dir... Jo sóc molt egoista. Aquí el protagonista, entre cometes, sóc jo, i per tant és l'efecte que em fan ells sobre mi o sobre nosaltres. Jo no puc agafar... Jo en cap moment dic «em dic Ahmed tinc 32 anys i vaig saltar amb una pastera... no saps lo malament que ho vaig passar». No, no. Em dic Francesc Serés, tinc una trajectòria vital amb les meves contradiccions i t'intentaré explicar això. Que és l'efecte que em van produir ells sobre mi i què en podem aprendre d'això. És a dir, comença modificat, comença canviat. Però és un... Per a mi el nosaltres és molt important. És l'efecte sobre com em situo amb els altres (Prims, 2017: 49).

En certa manera, hi ha una reflexió implícita sobre el sentit d'una obra com *La pell de la frontera* en el segon dels capítols del llibre, «Avions que entren per la finestra», quan Francesc Serés s'explica a tots els integrants d'una trobada en una residència d'escriptors als Estats Units. Una presa de perspectiva abans de seguir amb les històries de vida recollides, de reflexió sobre aquesta obra a gent allunyada del context (geogràfic i sociològic) en el qual es desenvolupa. Aquest sentit es va desgranant en les històries posteriors, amb aquest desplegament de tècniques que s'han anat assenyalant, que posen de manifest el que Serés explica sobre la seva intencionalitat i que, per tant, també expliquen el perquè de qui té la veu en una obra com aquesta.

A «Tot el que sé de mi i dels altres explicat abans d'oblidar-ho», en què conversa amb un grup de persones provinents de Sierra Leone al lloc on malviuen; a «Retrovisors fabricats a Ucraïna», en què s'hi narra la història de la Sàskia, la noia ucraïnesa que va haver d'abandonar el seu país sola per treballar; o, per exemple, a «Cada ocell és una illa», en què s'apleguen grups de guineans i senegalesos a un bar d'Alcarràs; a tots aquests relats, i a d'altres del llibre, hi apareixen històries de vida que emergeixen en el diàleg amb l'autor. En certa manera, totes aquestes persones que hi apareixen prenen la paraula per explicar unes vides amagades, precàries, que es mouen per tots els marges possibles des del seu origen i fins a l'arribada a l'espai geogràfic on es produeix la narració. Però l'interès de Serés és transmetre una imatge confrontada entre dues subjectivitats diferents, fonamentalment per poder explicar la seva pròpia subjectivitat i com es veu afectada pel contacte amb aquesta alteritat que es «descobreix» en les pàgines del llibre: «el mecanisme de contrast és evident. És a dir, t'ensenyen tant sobre el seu món com sobre el teu» (Serés, 2015). La subjectivitat de Serés, la seva veu narrativa, és la que relliga les històries i les dota de sentit (d'un sentit determinat que passa per oferir la seva visió del món en base a les experiències recollides): no són els immigrants els narradors de les seves històries encara que puguin exposar experiències en primera persona en moments puntuals.

La determinació de Francesc Serés, doncs, ja s'apuntava a l'inici d'aquest apartat indicant que *La pell de la frontera* no té com a objectiu l'emancipació dels subalterns, sinó, en darrer terme, bastir una obra literària sòlida. Serés pretén estendre tot el coneixement literari que ha acumulat entorn a un lloc (geogràfic, cultural, mental), després de dedicar-hi altres obres i anys d'investigació per a elaborar aquesta. La solidesa del llibre passa per transmetre aquest món, físic i humà, a aquells que no hi aniran mai, a aquells qui (com Serés mateix) ja no hi tornaran, o fins i tot a aquells que d'aquí a un temps l'explicaran a partir de la seva veu. Una idea que gira, de nou, a l'entorn d'aquesta veu narrativa que ens fa de mediador entre els immigrants i la seva realitat i nosaltres i la nostra realitat, i que ho fa a partir dels recursos que dotin el retrat del màxim de credibilitat:

Això és un llibre i el llibre s'ha d'aguantar d'aquí a trenta anys; per tant, has de ser molt honest, has de posar tot el que tens, allà. És a dir, no et pots guardar res. No vol dir que no ho hagi d'explicar tu, sinó que allò que tu creus que és realment important, no ho pots guardar, no pots decidir «no, això no ho diré». No, no, hòstia, és que ho has de *poguer* dir perquè és que... una part del que dius ho dius des d'un lloc. Entens, a mi és molt difícil que... «Però és que tu dius, això». Jo no puc deslliurar-me. Jo tinc una percepció concreta d'una determinada acció social, econòmica, política... jo et dic des d'on parlo. Puc estar equivocat, com tothom, però... m'ho has de demostrar. (Prims, 2017: 41).

6. Conclusions

Amb *La pell de la frontera* Francesc Serés s'erigeix com a primer escriptor no immigrant de llengua catalana que aborda la immigració extracomunitària, publicant l'obra en un segell editorial de prestigi com Quaderns Crema i en una col·lecció dedicada l'alta literatura de no-ficció com *D'un dia a l'altre*. El fet pren més relleu si posem en relació l'abast innegable del fet immigratori a Catalunya i la producció literària que això ha produït. Malgrat que al llarg del segle XX i fins a aquests primers compassos del segle XXI, l'arribada de població immigrada ha representat un fet constitutiu demogràfic, social i cultural, i que alguns autors ja ho assenyalen com un element indefugible per a definir els contorns i la naturalesa de la personalitat nacional catalana, això no s'ha traduït en un nombre d'obres quantitativament important en el camp literari.

Al llarg del segle XX, en els moments de més intensitat del fenomen d'immigració provinent, en aquest cas, de les regions menys industrialitzades de l'Estat espanyol (al final del primer i segon terços, respectivament) el debat ha aflorat i ha ofert indicis dels neguits, les perspectives i les interpretacions que aquest representava per al present i el futur, però sense generar massa títols, més enllà d'algunes aportacions de referència com la de Francesc Candel, o com les visions periodístiques o de la demografia dels anys 30. És només al tram final del segle XX i a principis del XXI quan les mirades s'han anat diversificant, i han recollit veus literàries que provenen directament d'aquesta darrera gran onada.

Així doncs, Serés elabora la seva mirada a partir d'una tradició literària quantitativament migrada i ho fa amb un procediment basat en l'aplec d'històries de vida captades de la realitat a partir de la pròpia experiència. El recull, proper al treball etnogràfic, permet fer confluïr una multiplicitat de veus, d'origens molt dispars, de trajectòries que arrenquen des de punts de partida molt allunyats entre si (i no només geogràficament) i que alhora posen de relleu les alteritats en contacte. Hi ha una explícita descripció de la diferència que servirà per a definir l'altre, acabat

d'arribar des de fora, però també per a comprendre la pròpia identitat: la de l'escriptor de forma individual, i, al mateix temps, una identitat entesa com a extensió d'uns paràmetres col·lectius (un *nosaltres* receptor que es pensa a si mateix en contraposició amb el que representen els immigrants que arriben). Per aconseguir-ho Francesc Serés desplega una sèrie d'estratègies narratives que, a més, es vinculen a la transmissió de versemblança d'allò que es narra, però sense que això trenqui amb una subjectivitat explícita: ell és el mediador entre els fets, entre el terreny factual, i el relat que arriba al lector. A partir d'unes estratègies ja practicades en obres anteriors com *La matèria primera* (2007), que passen fonamentalment per recórrer el terreny i recollir l'experiència del contacte amb les persones que protagonitzen les històries (mitjançant diàlegs o cròniques, però servint-se també de la fotografia com a mitjà eloqüent de certificació de la realitat narrada), Serés transcriu el material recopilat i el dota de forma i contingut literaris amb la voluntat de transmetre la realitat més propera i de prestigiar-la tot situant-la al centre d'un relat que pretén reflectir la vida tal com és, despullada de prejudicis i de valoracions o consideracions moralitzadores. Ho fa, a més, explorant l'espai de conflicte per excel·lència, que és l'espai de la frontera, tot articulant un imaginari d'un espai geogràfic concret sota l'impacte de moviments transnacionals de persones que busquen la subsistència i unes condicions de treball digne.

Vinculat amb això i en coherència amb la seva mateixa trajectòria literària, la tria del tema principal del llibre per part de Francesc Serés (que la mirada se centri sobre unes històries de vida determinades vinculades als immigrants provinents dels països empobrits) té una intencionalitat clara. Aquí és on entra en joc aquesta altra frontera: l'escriptura del jo (el subjecte Serés que narra) ens serveix per a fer surar realitats amagades que es vinculen a altres subjectivitats. Les múltiples peces literaturitzades del llibre, exposades sense concessions, no tenen per objecte, tanmateix, que siguin els qui les protagonitzen els que ens transmeten la realitat construïda al conjunt de l'obra, sinó que és l'autor qui de forma intencionada fa de portaveu d'una realitat aprehesa per ell mateix. No es tracta de fer una obra-denúncia, sinó d'explicar una visió del món que duu implícita una cara poc amable de la realitat. Una realitat físicament propera, quotidiana, però al mateix temps allunyada del camp de visió de la societat per la interposició de les fronteres que no permeten copsar-la.

7. Bibliografia i altres fonts

Fonts primàries

Prims, Roger (2017). *Entrevista a Francesc Serés*. Olot, 20 de juliol.

[Transcripció completa a l'annex: pàg. 38-51 d'aquest treball. Per a la notació en les citacions se segueix aquesta paginació per tal de racionalitzar i facilitar la consulta]

Vídeos:

Banón, Eva; Paula Ericsson (2016). «Entrevista a Francesc Serés. Entrevista en una Barcelona plena de fronteres» (maig).

<<https://www.youtube.com/watch?v=ESebLzAN2hU&t=17s>>

[Consulta: 15/05/2017]

Bassas, Antoni (2015). «Entrevista d'Antoni Bassas a Francesc Serés». A: *Ara*, 23 de maig.

<http://www.ara.cat/videos/entrevistes/Antoni_Bassas-Francesc_Seres_3_1361893800.html>

[Consulta: 13/05/2017]

Camós, Ignasi; Pla, Xavier; Serés, Francesc (2015). «Col·loqui al voltant de la novel·la *La pell de la frontera* de Francesc Serés». Organitzador: Àrea d'Història de la Facultat de Dret de la Universitat de Girona (8 d'abril).

<<https://www.youtube.com/watch?v=aDD9JU3LEfw>>

[Consulta: 15/05/2017]

Puigtobella, Bernat; Serés, Francesc, Solsona, Ramon (2017). «Excavar el temps». A: *MOT Festival de Literatura* (24 de març).

<<https://www.youtube.com/watch?v=I-VW2fs2QKg>>

[Consulta: 08/04/2017]

Serés, Francesc (2014b). «Francesc Serés presenta *La pell de la frontera*». A: *Núvol*, el digital de cultura (5 de novembre)

<<https://www.youtube.com/watch?v=OlBh2OJd2XU&t=4s>>

[Consulta: 11/05/2017]

- (2015). «Francesc Serés *La pell de la frontera*». A: *Via Llibre* (14 de gener)

<http://www.ccma.cat/tv3/alacarta/via-llibre/francesc-seres-la-pell-de-la-frontera/video/5429982/>

[Consulta: 15/05/2017]

Entrevistes escrites:

Ares, Berta (2016). «Francesc Serés: ‘En literatura no vale todo’». A: *Revista de Letras*, 20 de juny.

<<http://revistadeletras.net/francesc-seres-en-literatura-no-vale-todo/>>

Carbonell, Joan (2017). «Francesc Serés: ‘Ha de passar alguna cosa important aviat o el relat independentista se’ns florirà’». A: *Crític*, 14 de febrer.

<<http://www.elcritic.cat/entrevistes/francesc-seres-ha-de-passar-alguna-cosa-important-aviat-o-el-relat-independentista-sens-florira-13370>>

Roger, Maiol (2014). «La fricció amb la immigració és una crònica social del nostre país». A: *El País*, 23 d’octubre.

<http://cat.elpais.com/cat/2014/10/23/cultura/1414060597_372417.html>

Serra, Montserrat (2014). «Francesc Serés: ‘Per què ells sí i tu no?’». A: *Vilaweb*, 4 de novembre.

<<http://www.vilaweb.cat/noticia/4218033/20141104/francesc-seres-festa-diversitat-altra-cosa.html>>

Soler, Oriol (2016). «Francesc Serés: ‘Ho vull tot, les macroxifres i les històries íntimes’». A: *Verbàlia*. 8 de desembre.

<<http://www.verbalia.com/ca/entrevistes/francesc-seres-ho-vull-tot-les-macroxifres-i-les-histories-intimes>>

Obres i textos:

Serés, Francesc (2003). *De fems i de marbres*. Trilogia. Barcelona: Quaderns Crema.

- (2009). *Contes russos*. Barcelona: Quaderns Crema.

- (2014a). *La pell de la frontera*. Barcelona: Quaderns Crema
- (2017). «Pròleg». A: Hakan Günday. *Daha!* Barcelona: Periscopi. Pàg. 7-12.

Fonts secundàries

Alós, Ernest (2014). «La frontera interior». *El Periódico* (9 de novembre).

<http://www.elperiodico.com/es/noticias/ocio-y-cultura/francesc-seres-publica-pell-frontera-3672439>

Anderson, Benedict (2005). *Comunitats imaginades*. Catarroja: Afers.

Ayala-Dip, J. Ernesto (2016). «Voces de la intemperie». *El País* (2 de març).

<http://cultura.elpais.com/cultura/2016/02/26/babelia/1456489083_176234.html>

Barth, John (1983). «La literatura del reompliment (Narrativa postmoderna)». *Els Marges* (27-28-29, pàg. 279-289).

<<http://www.raco.cat/index.php/Marges/article/view/108254/157826>>

Bauman, Zygmunt (2016). *Desconeguts a la porta de casa*. Barcelona: Arcàdia.

Besalú, Xavier (2009). «Estrangers, bàrbars, estranys... Els altres i nosaltres a Catalunya». A: *Temps d'Educació*. Pàg. 281-296, núm. 36.

<<http://www.raco.cat/index.php/TempsEducacio/article/view/139995>>

Bou, E. (dir.) (2009). *Panorama crític de la literatura catalana. Segle XX. De la postguerra a l'actualitat*. Barcelona: Vicens Vives.

Brah, Avtar (2011). *Cartografias de la diáspora. Identidades en cuestión*. Madrid: Traficantes de Sueños.

Bueno Alonso, Josefina (2010). «Del Magrib a Catalunya: veus de dones en català» (pàg. 167-181). A: *Desvelant secrets: les dones de l'Islam*. València: Tres i Quatre

Candel, Francesc (1968). *Els altres catalans*. Barcelona: Edicions 62.

Candel, Francesc; Cuenca, Josep Maria (2001). *Els altres catalans del segle XXI*. Barcelona: Planeta.

Carbonell, Cristina (2015). «Francesc Serés: 'Los inmigrantes nos han acabado situando en el mundo'». *Eldiario.es* (2 d'abril).

<http://www.eldiario.es/catalunya/diaricultura/francesc_seres-la_pell_de_la_frontera-quaders_n crema-immigracio-literatura-llibres_6_370322988.html>

Cardús, Salvador (2007). «La immigració com a lloc de memòria nacional». A: *Ausa*. Pàg. 7-13, XXIII, núm. 159.

<<http://www.raco.cat/index.php/Ausa/article/view/85144/110141>>

- (2009). *Tres metàfores per pensar un país amb futur*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.

Clua, Montserrat (2011). «Catalanes, inmigrantes i charnegos: raza, cultura y mezcla en el discurso nacionalista catalán». A: *Revista de Antropología Social*, pàg. 55-75, núm. 20.

- (2015). «De Salou a Saidí. En la pròpia pell i en la dels altres». A: *Núvol*, 11 d'agost.

<<https://www.nuvol.com/critica/en-la-propia-pell-i-en-la-dels-altres/>>

[Consulta: 20/12/2017]

Clua, Montserrat; Iribarren, Teresa (2014). «Antropología y literatura: el exilio catalán en México» (pàg. 2338-2361). A: *Periferias, fronteras y diálogos. Actas del XIII Congreso de Antropología de la Federación de Asociaciones de Antropología del Estado Español*. Tarragona: Universitat Rovira i Virgili.

<https://www.academia.edu/8181422/Antropolog%C3%ADa_y_literatura_El_exilio_catal%C3%A1n_en_M%C3%A9xico>

[Consulta: 23/05/2017]

Dasca, Maria (2007). «Ressenya de La matèria primera». A: *Els Marges*. Pàg. 127-128, núm. 82.

- (2015). «La immigració com a fenomen en la literatura catalana». A: *Cercles. Revista d'Història Cultural*. Pàg. 61-78, núm. 18.

<<http://www.raco.cat/index.php/Cercles/article/view/298912>>

Domingo, Andreu (2014). *Catalunya al mirall de la immigració*. Barcelona: L'Avenç.

- (2015). «La literatura sobre la immigració a Catalunya al segle XXI». A: *L'Avenç*. Pàg. 28-34, núm 408.

El Hachmi, Najat (2004). *Jo també sóc catalana*. Barcelona: Columna.

Espinàs, Josep M. (1990). *A peu per la Llitera*. Barcelona: La Campana.

Fernández Álvarez, Óscar (1998). «Conrad y Malinowski en el corazón de las tinieblas». A: *Estudios humanísticos. Filología* (núm. 20, pàg. 179-190).

Fernández, Josep-Anton (2008). *El malestar en la cultura catalana*. Barcelona: Empúries.

Hall, Stuart. «Introducción: ¿quién necesita identidad?». A: *Comisión por la memoria*. Pàg. 13-39.
<http://comisionporlamemoria.org/bibliografia_web/ejes/quien%20necesita%20identidad-hall.pdf>
[Consulta: 11/05/2017]

Lara López, Emilio Luis (2005). «La fotografía com documento histórico-artístico y etnográfico: una epistemología». A: *Revista de antropología experimental*, pàg. 1-28, núm. 5, texto 10. Universidad de Jaén.

Lorenzo, Miguel (2017). «Els premis Octubre atorguen protagonisme a la dona». *El Periódico* (29 d'octubre).
<<http://www.elperiodico.cat/ca/oci-i-cultura/20171029/premis-octubre-2017-6388173>>

Marín Corbera, Martí (2005). «Ritmes i composició migratoris. Les xifres d'un fenomen complex». A: *L'Avenç*. Pàg. 24-31, núm. 298.

Marrugat, Jordi (2014). *Narrativa catalana de la postmodernitat. Històries, formes i motius*. Barcelona: Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona.

Martínez-Gil, Víctor (2006). «Els escriptors com a intel·lectuals postmoderns». A: Diversos Autors. *L'escriptor i la seva imatge*. Barcelona: *L'Avenç*. Pàg. 299-322.
<<http://biblioteca.uoc.edu/prestatgeries/articulos/protegits/07542/48643.pdf>>

Martínez Llorca, Ricardo (2016). «La piel de la frontera». *Revista de Letras* (23 de maig).

<<http://revistadeletras.net/seres-la-piel-de-la-frontera/>>

Matas Pons, Àlex (2017). «Cartografía ibérica y literatura comparada en La pell de la frontera de Francesc Serés». A: *Hispanic Research Journal*, 18:6, pàg. 538-554.

Nopca, Jordi (2014). «La precarietat, sense efectismes ni pietat». *Ara* (28 d'octubre).

<http://www.ara.cat/premium/cultura/precarietat-efectismes-Ni-pietat_0_1238276180.html>

Pagès Jordà, Vicenç (s.d.). «Contes russos – Francesc Serés». Pàgina web de Vicenç Pagès Jordà:

<http://www.vicencpagesjorda.net/cat/biografia_lector/Contes_russos-Francesc_Seres.pdf>

[data de consulta: 20/11/2017]

Pinyol-Jiménez, Gemma (coord.) (2016). *Informe sobre la integració de les persones immigrades a Catalunya 2015*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Treball, Afers Socials i Famílies.

Remolí Pérez, Mercè (2015). «Catalans de pell més fosca. La segona generació d'amazics a Catalunya: la ruptura amb la cultura d'origen». Treball de final de grau en Llengua i Literatura Catalanes. Universitat Oberta de Catalunya.

<<http://hdl.handle.net/10609/43344>>

[Consulta: 15/11/2017]

Riquer, Borja de; Culla, Joan B. (2000). *El franquisme i la transició democràtica (1939-1988)*. Barcelona: Edicions 62.

Samamé, María Olga (2003). «Transculturación, identidad y alteridad en novelas de la inmigración árabe hacia Chile». A: *Revista Signos*, 36 (53), pàg. 51-73.

<http://www.scielo.cl/scielo.php?pid=S0718-09342003005300004&script=sci_arttext>

Santos Gómez, Marcos (2016). «Alteridad y sujeto. Educar desde una realidad rota». A: *Bordón. Revista de Pedagogía*, Vol. 68, núm. 3, pàg. 147-159.

Sanz Datzira, Pep (2015). «Francesc Serés, 'La pell de la frontera'». *Els Marges* (106, abril, pàg. 118).

<http://www.lavenc.cat/index.php?/cat/revistes/els_marges/106/Ressenyes/Francesc-Seres-La-pell-de-la-frontera>

Sentís, Carles (1932). «La vida en un nucli tocant a Barcelona» (pàg. 2). A: *Mirador*. Pàg. 2, Any IV, núm. 208, (8 de desembre).

<<http://mdc2.cbuc.cat/cdm/ref/collection/mirador29/id/609>>

Spivak, Gayatri Chakravorty (2009). *¿Pueden hablar los subalternos?*. Barcelona: Museu d'Art Contemporani de Barcelona.

<<http://www.macba.cat/es/pueden-hablar-los-subalternos->>

Sow, Papa (2007). «Aproximació a la immigració africana a Catalunya». A: *Ausa*. Pàg. 203-212, XXIII, núm. 159.

<www.raco.cat/index.php/Ausa/article/download/85184/110181>

Subirós, Pep (ed.) (2010). *Ser immigrant a Catalunya. El testimoni de vint-i-dos protagonistes*. Barcelona: Edicions 62.

Termes, Josep (1999). *De la Revolució de Setembre a la fi de la Guerra Civil (1868-1939)*. Barcelona: Edicions 62.

Viveros Chavarría, E. F. (2014). «Aproximación a la noción de encuentro en Emmanuel Lévinas». A: *Revista Virtual Universidad Católica del Norte*, 41, 61-69.

<<http://revistavirtual.ucn.edu.co/index.php/RevistaUCN/article/view/465/987>>

Idescat (2007). *Estadística demogràfica. La població estrangera 2004*. Barcelona: Generalitat de Catalunya

- (2013). *Evolució de la població total i estrangera: 2000-2012 Catalunya*. Institut d'Estadística de Catalunya (Generalitat de Catalunya).

<<http://www.idescat.cat/poblacioestrangera/?b=0>>

[Consulta: 28/10/2017]

Actualitat literària sobre Francesc Serés a Lletra, la literatura catalana a internet (Universitat Oberta de Catalunya). [Data de consulta:]:

<<http://lletra.uoc.edu/ca/autor/francesc-seres.pdf>>

[Consulta: 28/03/2017]

8. Annex. Transcripció de l'entrevista a Francesc Serés.

Transcripció de l'entrevista a Francesc Serés (Olot, 20/07/17).

Roger Prims: Havia plantejat primer, una mica d'entrada, sobre tu i la teva obra... Em sembla bastant prolífic, perquè...

Francesc Serés: *Bueno*, has fet el que has pogut. És a dir, la *prolificitat*, la producció, no és una cosa que la planifiquis, simplement succeeix, no? I aleshores com que sempre m'he mogut una mica per projectes de dir «*bueno*, volia fer això i això se m'ha anat allargant, se m'ha anat explicant diferents maneres...»; he intentat abastar-ho així. Ara estic en un moment que també intento xxxx projectes que vaig fer, és a dir, fer una altra cosa una mica diferent. Però també una mica com a mecanisme també de resposta, és a dir, el primer llibre té una recepció molt mínima, és a dir, no té res a veure la recepció d'un llibre l'any 2000 amb la recepció d'un llibre ara. D'un primer llibre, estic parlant. Les hòsties que hi ha en els segons llibres són monumentals en molta gent perquè, clar, tenen una recepció enorme en el primer i després en el segon hi ha una baixada impressionant. Clar, hi havia com un diàleg també amb la cultura, com un diàleg amb la meva persona, com un diàleg amb la trajectòria, com un diàleg, també, amb la resta de llibres que anaven sortint. I d'aquí van sortir els tres primers i els altres com a reacció als tres primers. És a dir, ja anava com una mica reaccionant i tenint projectes inacabats el darrer dels quals és *La pell de la frontera*, que va durar molt de temps, i que era un llibre que no sabia acabar.

I mentrestant anava escrivint altres coses, com per exemple els *Contes russos*, que és... o sigui, això ja ho he explicat milions de vegades, però *bueno*, *Els contes russos* i la primera edició de *La pell de la frontera* jo la porto al mateix temps al Jaume Vallcorba, que rebutja *La pell de la frontera* que en aquell moment es deia *Els camps de força* i es queda els *Contes russos* i diu «reelabora'ls», de fet al final diu «reelabora-ho tot»; «un quan el tinguis elaborat me'l portes perquè el vull publicar al més aviat possible, l'altre... et falta molt». Per tant, t'hi vas trobant, en la producció, no és una cosa

planificada; el que vull dir és això, saps?, que no és una cosa que dius «hòstia, ho planificaré tot», no, perquè el llibre no surt. I per exemple *Mossegar la poma* va ser un encàrrec.

RP: Però tot i així has tocat molts gèneres diferents, de totes maneres...

FS: Sí, per ganes també de fer coses, de provar-te a tu mateix, penso que això és molt sa. *Mentres* el llibre tingui sentit i acabi amb un criteri de qualitat, avalat per un editor de confiança i tot plegat; és a dir, mentre no facis una cosa per dir: «no és que fa molt temps que no publico i he de publicar!».

RP: I tot i així, no sé si és una cosa d'aquelles que es veu, o no, perquè malgrat que no planifiques, sí que s'ha dit que hi ha com una mena de... no sé si de fil o d'algunes coses que relliguen tot. Jo crec que de vegades, no ho sé, parlo per tu, potser, però fas servir la ficció per explicar coses que són de veritat: els *Contes russos* jo els vaig entendre una mica així. I la importància de la llengua no només com a vehicle sinó com a cosa que significa en ella mateixa, no?

FS: Hi ha diversos fils argumentals que es van mantenint. N'hi ha un que és claríssim per a mi vist des d'ara fins aleshores que és l'interès per enlairar una certa quotidianitat en forma de... de donar-li forma, per dir-ho d'alguna manera, d'establir uns certs criteris perquè aquella quotidianitat pugui aguantar-se en el pas del temps, és a dir, de convertir-la en *fàbula*, de convertir-la en una matèria... això ho vaig entenent mica en mica, jo mateix, és a dir... penso que hi ha un interès real de fer que històries que aparentment no tenen aquesta capacitat de ser recordades, a veure si la literatura pot dignificar-les, donar-los forma, per tal de què puguin ser recordades i aguantar el pas del temps. Aquesta és la principal.

A part d'això hi ha l'interès per les parts més properes. Aquesta mateixa idea de dignitat situar-la a les parts més properes; no me'n vaig a parlar de les *quimbambes*, si no és com un artefacte irònic que són els *Contes russos*, sinó que sempre parlo del que està més a prop meu. Això ho pots criticar per forma de sociologia literària, pots dir mil coses, però és el que sé fer, és que més enllà d'això no ho sabré fer. I no entenc que a la literatura ho hagi de saber fer; ni entenc que qui ho sàpiga fer jo li hagi de donar la valoració negativa, és que no és això, és que són projectes que no són valorables l'un des de l'altre, sinó cadascun des del seu propi punt de vista.

Hi havia aquesta part d'enlairar la quotidianitat, una altre parla de l'entorn més proper i finalment també hi havia, lligat amb això, evidentment hi ha una actitud política a l'hora de la tria de temes, és a dir, si tries l'esforç de la classe mitjana a *La matèria primera* i a *La força de la gravetat* és evident que ho fas per alguna cosa; si fas el mateix amb els immigrants a *La pell de la frontera* també és per

alguna cosa; si el que més t'interessava, potser pots dir «home és que ho portaves a dins» a *De fems i de marbres* era l'esforç d'aquella gent, d'aquell lloc i tot plegat... és per alguna cosa, també; i finalment si fas la ironia aquesta dels *Contes russos* és perquè hi ha no només una intencionalitat estètica, sinó també una intencionalitat política. A veure, «m'esteu dient que jo només puc parlar d'aquí? Això m'esteu dient, a mi?», *bueno*, doncs mira... més *txulo* que ningú i el que faig ara és dir no, podem fer el que vulguem; si trio això és perquè és una tria personal, no vol dir que no sàpiga fer «lo altre» i que no pugui imaginar-me un món... el tinc. Jo també he llegit Nabokov. Però que us penseu, que per parlar d'aquí només hem llegit Moncada? No sé, sou molt justets si penseu això. El que passa és que el projecte és el projecte i potser s'acaba i s'esgota, però mentre duri ha de ser molt coherent i molt travat en si mateix, no?

RP: I tot i així t'hi reconeixes en Moncada? Malgrat tot, eh?

FS: Sí, però la pregunta és massa òbvia. Sí, però no m'hi reconec més en ell del que em puc reconèixer en molts altres autors.

RP: En el fons és accidental, probablement, la proximitat geogràfica, suposo.

FS: Sí, va ser l'espurna. Però, *bueno*, clar, han passat molts anys des de que vaig llegir Moncada per primera vegada. I, clar, vull dir... milions de coses més al món que el contextualitzen i que l'amplien i que a mi em fan continuar endavant... és a dir, hòstia la mirada de Coetzee, ~~xxxx~~, Aleksiévix... són mirades que són impressionants, que són molt riques i que han acabat arribant als meus llibres, és així.

RP: *Bueno*, una mica ja m'has circulat... ja m'has planejat per tot arreu...

FS: Però pots... Si vols repetir-les mirem d'ampliar i no passa res, perquè d'una cosa te'n vas a l'altra...

RP: Hi havia una part... Una mica amb aquesta... el «enlairar la quotidianitat» que deies, i connectar suposo amb l'entorn i el que expliques, perquè pensava... a *La pell de la frontera*, ja, més concretament, eh?, però, el fet de què parlis... el lloc en si malgrat que després podem parlar del que pugui transcendir el que expliques, però el lloc, òbviament, també és molt important geogràficament: el llibre comença amb un mapa, no?

FS: Sí, sí, sí, i no tan sols això, és que és molt important entendre... ser capaç de situar en un lloc tot el desplegament del coneixement literari. I l'has de poder situar allà dins. Veus «Còpies Arqués», allà dins el pots situar. Allà dins ara entrarem i hi haurà sis noies, que les conec, treballant entre si, d'orígens diferents, amb problemes diferents... És que allà hi podries muntar una història; és que allà hi pots tenir una novel·la de sis dones, amb una feina monòtona... Però hi pots introduir que un dia els arriba una cosa per copiar uns documents molt compromesos... Ja només això ja tens un món, ja t'he obert un món. Però que no és tan important com el fet de dir... desplego... o sigui... penso que has de tenir suficient coneixement de la literatura com per entendre que no hi ha cap lloc indigne i que potser el més difícil és el teu lloc. Entens? Perquè allà és subjecte i objecte, i aleshores això, el que et passa és que tens moltes més dificultats per... com més arriscat sigui el tema més dificultats.

La pell de la frontera... vuit anys, nou anys... Però no com un mèrit: no ho dic com un mèrit. Ho dic perquè, a mi, aprehendre aquell lloc, entendre'l, situar-lo, fer-lo meu, m'ha costat molt de temps per poder descriure'l en aquest àmbit. El lloc és important, esclar que és important. Per què? Perquè... i a més a més és molt important això: quan te n'adones de què per als altres ho acaba sent a través de la literatura. Perquè tu a aquest lloc potser no hi aniràs mai, la Mercè Ibarz n'ha parlat també però *bueno*, fa temps... Però aquí hi ha un món, i per a mi l'important és això, de dir, *bueno*, situes la història i tal perquè saps... perquè ets capaç de descobrir el món que hi ha i no necessites un fet, diguéssim... saps allò, vinga, explosions! No, és a dir, la gent té una vida, té una dignitat, té un futur, té un passat, i amb això hi ha una història. Altra cosa és que hi ha llocs que, *bueno*, tenen més interès que d'altres, o no els-e sabem mirar bé, o potser són històries repetides. Per exemple, a *La matèria primera* vaig treballar molt sobre el món del tèxtil. Molt. I va passar que la història ja era bona, era molt bona... Hòstia, repetia alguns tòpics que ja tothom sabia on érem.

Clar... complicat, no?

RP: Però, vull dir, a part d'això... fins i tot et situes geogràficament en el sentit de... no sé si dir-ho una cosmovisió del país. Perquè quan expliques també el fet de la llengua, això que dèiem del Moncada, l'orientació cap a on la teniu, des de les comarques de la Franja, probablement, o de Saidí o...

FS: És evident que hi ha una cosa que és no pots deixar d'arriscar-te amb el tema. Això és un llibre i el llibre s'ha d'aguantar d'aquí a trenta anys; per tant, has de ser molt honest, has de posar tot el que tens, allà. És a dir, no et pots guardar res. No vol dir que no ho hagis d'explicar tu, sinó que allò que

tu creus que és realment important, no ho pots guardar, no pots decidir «no, això no ho diré». No, no, hòstia, és que ho has de *poguer* dir perquè és que... una part del que dius ho dius des d'un lloc. Entens, a mi és molt difícil que... «Però és que tu dius, això». Jo no puc deslliurar-me. Jo tinc una percepció concreta d'una determinada acció social, econòmica, política... jo et dic des d'on parlo. Puc estar equivocat, com tothom, però... m'ho has de demostrar. I m'has de dir: «no volem una carretera». *Bueno*, val, no vols una carreta, molt bé, però jo t'he de dir que sí que la vull. Jo t'he de dir per què la vull; perquè vinc d'un lloc on fer una carretera et salva. I entenc que potser tu en tens massa; però jo vull entendre per què en tens massa. «No, això, no hem de prendre aquesta mesura». *Bueno*, aviam, per què no? Perquè potser m'estàs parlant d'una posició molt benestant, eh? Però, clar, jo parlo des d'un lloc determinat, des d'una trajectòria i des d'una vivència. I a més a més, vull poder-me equivocar amb això. I si m'equivoco ho rectifico.

RP: És oferir la pròpia perspectiva...

FS: ...és com els articles d'*El País*. El que no pots fer és no arriscar-te, el que no pots fer és no dir el que penses. El que has de no fer-ho és... Vigilar molt... a veure, no fotis mal a ningú per fotre mal. Hi has de jugar. Hi has de... Això sí, si algú t'explica una cosa millor, *bueno*, *pues* agafes el telèfon i dius, *pues* tens raó. I al proper article miraré de dir «escolta, i en el passat article vaig dir això i no...». Has de poder-te arriscar i...

RP: També ho fas al Twitter, no?

FS: Sí, sí, ara miro de callar una mica perquè... El Twitter és una temptació... de repartir *gardeles*.

RP: Sí, sí, s'hi presta, s'hi presta... El moment, el lloc, el mitjà...

FS: Hòstia quan veus alguna cosa que dius «*nem* a fotre una hòstia...». I no, i m'he guanyat molts enemics a Twitter, això sí.

RP: Sí?

FS: Sí, sí, sí... Però penses que és el joc, també. Hi ha una frase molt... Ahir intentava robar la cita exacte, que vam parlar d'això. Hi ha un moment als Soprano que el Toni li diu al Silvio, li diu algo així com «escolta, *tio*, jo no he vingut aquí a guanyar un concurs de popularitat» d'aquells que fan

als estats Units, la noia més o el noi més popular... Jo he vingut aquí a portar una família de la màfia. Jo pensava, dic; perquè dèiem això d'*El País*, també: jo vinc a escriure articles que estiguin bé, articles que d'aquí a uns anys es puguin llegir sense que et caigui la cara de vergonya. No a ser el més popular. No vinc aquí a ser el més *guai* del país.

RP: A part, acontentar tothom en un lloc com a Twitter és molt complicat, i en els articles d'opinió. I menys com està l'actualitat.

FS: [...] Tu reconduex la conversa. Jo potser me'n vaig... et contesto... però torna-me-la a fer perquè potser després te dic una altra cosa.

RP: Sí, sí, sí, sí, sóc jo, que he obert el meló tuitaire. Quant a la immigració potser més en concret, que deia això. Que el lloc és concret i que, tot i així tu tenies una pretensió de transcendir més enllà del lloc, no?

FS: *Bueno*, però és que el lloc es transcendeix sol, ara. Per què? Perquè t'ha arribat gent que te'l transcendeix. És a dir, el món ha arribat allà. Molt abans de què la gent te parlés de globalització i de grans lluites a Gènova i no sé quantes polles més, *bueno* nosaltres allà teníem gent de Bulgària, de nosequè... i no sabies... no podies... o sigui, no teníem internet. T'estic parlant de l'any vuitanta... del 82 fins al 96 que no hi ha internet, del 99 o gairebé. És a dir... Tota aquesta gent com la... Tu miraves els atlas: Mali. I a Mali què tenien? *Pues Bamako, Timbouctou...* Ja està. I dues ratlletes i una línia que les unia. I vés a saber si el *tio* del mapa havia dit... Posa una línia, *tio*. Posa una línia que es vegi. Això no... Però en canvi tenies tot el món allà. Estàs patint un procés de globalització també en la qüestió econòmica, perquè clar, vull dir, molta gent treballava aquí, nosequè, nosequantos, però... nosaltres... la fruita se n'anava... a França, *Alemània*, Dinamarca Rússia, Itàlia... on fos. Clar, això, tenies els dos processos de globa... i aleshores al mateix temps les llavors et venien de vés a saber quin... les varietats, jo, quan sóc petit, els tipus de préssecs ja molts tenen nom anglès.

RP: Quan eres petit, ja, això...

FS: Sí, perquè varietats autòctones no n'hi havien. Eren empelts que venien ja dels Estats Units i... El *redhaven*, el *redglober*, el *babigold 7*, *babigold 8*, *babigold 9*. Tot era... el *babigold*: era baby gold. El *redglobe* i era *red glober*. Clar això és... és un procés que ja transcendeix el teu lloc, el que

passa és que tu també has de tenir la capacitat de transcendir la mirada, de dir... El que està passant aquí no és només el que jo penso que està passant. Estan passant moltes més coses, o sigui que fes-te preguntes.

Diria que la primera vegada que jo entenc una mica això que ens està passant és amb les matances dels algerians a la guerra civil larvada amb el GIA. La gent que treballava amb mi... Eren matances al costat del seu poble i era un moment en què degollaven la gent. No sé si et recordes d'allò que hi havia unes escabexines impressionants Han trobat cent persones degollades!

RP: Sí, sí, quantitats molt bèsties de gent...

FS: Tu deies... Aquí hi ha una persona... Esclar tot l'enteniment de...

Aquest no és un «moro», aquest és berber. D'entrada. I és un berber d'Algèria i això és un món. Diferent del berber del Marroc. Diferent d'un marroquí; diferent d'un marroquí de l'Atlas que viu als... I és l'explosió dels significats. I jo penso que aquesta és la primera part, la primera vegada que... Hòstia, això... O quan la guerra de Sierra Leona. Tenies la gent allà que estava patint una guerra...

RP: De Sierra Leone també en teníeu?

FS: Alguns sí. Sí, *bueno*, digues un país d'Àfrica.

RP: No, ja, ja, ja. A part de lo de Bulgària i tot plegat, no?

FS: Digues un país d'Àfrica. El que no hi havia era és gent de Botswana.

RP: No, ja, ja, ja. *Bueno*, del centre... A partir del...

FS: De Camerun cap allà... libis no, perquè libis en aquell moment... però la resta... ni tunisians... Però algerians i marroquins... Diguéssim si agafes Àfrica així... Tot: Mali, Níger, Nigèria i a partir d'aquí tots aquells petitets...

RP: Sí, Gàmbia, Senegal, tot plegat. Sí, sí, sí, sí... Llatinoamericans no...?

FS: També!

RP: També?

FS: També, també, també hi havia llatinoamericans. Un argentí t'explicava la història d'Argentina, i aleshores dius, «hòstia, *vale*, aquest m'està explicant la història d'Argentina».

RP: Em va sobtar, per exemple lo dels búlgars, que vinguessin en gran quantitat...

FS: Sí, però eren búlgars gitanos turcs. Que és un tema.

RP: Ja, ja, ja, ja... Sí, sí, sí, sí. Però vull dir que això, que és el mosaic... d'això... que empeny...

FS: Lituans, letons, ucraïnesos i russos. Polonesos. Búlgars, romanesos. I del Nord d'Àfrica, doncs això: Marroc, Sàhara, Algèria i cap a baix. Gàmbia, Senegal... Mali sobretot, però també Sierra Leone, Níger, Camerun, Nigèria... Tot això i anar tirant. És a dir... Després d'Amèrica del Sud de tots els països des de l'Argentina, algun xilè, alguns brasilers... colombians, equatorians, bolivians, paraguaïans... gent de Panamà. Tot això, tot. I després van venir xinesos una temporada, que no van durar, indis no n'hem tingut... hi ha hagut pakistanesos... és que, *esclar*, és...

RP: Sí, sí, sí. Fa gràcia la diferència, diguem, no sé amb zones com el Vallès, per exemple. No hi ha hagut tanta diversitat... sí que... si agafes grans àrees probablement... Van venir uns i altres, però...

FS: Jo penso que també això ha estat pel descontrol que hi ha hagut en aquella zona. Ha estat una zona de frontera que ningú no ha tingut... M'entens, és a dir, ningú ha *sapigut* què passava exactament allà. Aragó considera que allò és el darrer reducte. Ningú no en vol saber res. Jo no he vist mai ni un assistent social allà. Mai. Ni tan sols un guàrdia civil. Allò era campí qui pugui. I clar, allò no és territori administratiu de la Generalitat.

RP: No, no, no, clar. Clar perquè, veus això és un... Ara que ho introdueixes... El concepte en si de frontera. De consciència no només potser del contacte amb l'alteritat. Això que deies, que em sembla que ho dius així, de tenir Àfrica a... Si no del fet aquest de tot el que comporta el terreny de la frontera. Diguem, la conceptualització aquesta una mica...

FS: És que al final són mil fronteres. Mil fronteres posades...

RP: ...es barregen, se sobreposen...

FS: Fronteres religioses, fronteres personals, fronteres econòmiques, fronteres lingüístiques que ja acaben sobre una frontera lingüística, fronteres culturals... és que n'hi ha tantes que clar era tan complicat aquest joc de trencaments i de falles que costava molt sistematitzar res. No tenies res de partida. No tenies ni tan sols el record exacte, és a dir, jo vaig anar fent enquestes per *sapiguer* «i quin any van venir per primer vegada?»... «Va ser l'any que... Perquè jo vaig comprar el tractor l'any nosequè...», i mires l'any que és el tractor i no era aquell any! M'entens? Per tant és com una cosa com molt *etèrea*, i has pogut fer una mica de tall, d'enquesta i tot plegat i *bueno*, almenys per situar-me jo. Però per exemple hi havia una... un moment que jo parlo d'una nevada... jo dubtava l'any que era. Vaig haver de... Escolteu la nevada aquella, nosequè. I me'n recordo que l'Anna Sáez de Lleida diu «és el dia tal de nosequè perquè jo anava al casament de nosequantos... em vaig quedar als túnels del Bruc, Igualada». Això. Falla la memòria perquè no hi ha una sistematització.

RP: I tot i així, la manera d'afrontar-ho, per exemple, les enquestes, tot plegat, i... perquè probablement no hi havia un record previ d'immigració d'aquesta magnitud. Però, vull dir, en quant a tradició, literària o narrativa, penso en l'exemple del Candel en llengua catalana i això... Si tu ho tenies al cap o no.

FS: No n'hi ha. Hi ha el Candel però, clar el Candel arriba on arriba. Arriba on arriba. Però és que costava molt també trobar... és que clar, és que en tot això et costa trobar exemples de res. Vés-te'n als Estats Units a Califòrnia quan descriuen l'arribada de la mà d'obra mexicana. Tampoc trobes literatura que s'hagi posat en el tema del treball. No ven, no ven, és a dir... perquè tampoc...

RP: No, no, no... Però la immigració poder sí, no?

FS: Sí, una mica més... Una mica més, però compte, si tu t'allunyes del discurs oficial ja no ven tant. M'entens? Una cosa és que tu venguis, *bueno*, alguna cosa... exotisme, orientalisme. Hi ha coses que venen, però a la que tu t'allunyes d'un discurs oficial de dir... Perdoneu, heu vist les fotos? És que no les vull ni veure aquestes fotos. Això no ven. És obvi que no ven. *Bueno*, no ven, ven fins a un cert punt. Perquè hi ha una novetat i perquè això és una aposta. Però, què collons és això? Això és això.

RP: I tu hi tens, per això... no sé si dir-ne una voluntat més enllà de la notarial, diguem, en això, o no?

FS: Una voluntat literària.

RP: Sí, sí, sí, però més enllà de... En...

FS: Fes bé la pregunta.

RP: Sí. En quant a compromís, diguem. Si tu...

FS: És que això va... És que a veure... Si tu fas les coses com... el compromís surt sol. El meu primer compromís és entretenir. Fixa't. Si el lector no s'ho passa bé, si el lector no vol seguir llegint, te cardarà el pal. El meu primer compromís és que el lector s'ho passi bé. Que quan me dediqui deu hores a mi, que és un privilegi enorme... que compri un llibre teu, o sigui que una part del temps que ha treballat el dediqui a comprar un llibre teu i que després dediqui una part del temps lliure que té a llegir-te, això ja és un privilegi i per tant no l'emprenyis gaire. Fes-ho bé. Aquest és el primer compromís. És evident que tu has de *poguer* jugar amb les formes que tens. Ningú no hi va cap allà? Vés-hi tu. Això és magnífic. Em vaig trobar quan començava a estudiar amb els tres primers llibres hòstia, jo tenia una pista... perquè ningú no hi havia anat allà! Una pista enorme! Moncada ho havia fet, però s'havia quedat als anys seixanta... Jo trobava allà una situació duríssima que des d'una òptica de la literatura castellana de Delibes i tot això és explicar un món. Hòstia, bueno. Ningú havia parlat del món del treball. Clar, què vaig fer? Fer enquestes, *Matèria primera*, anar a treballar-lo... *bueno*, hòstia, això és la teva feina. Després els llibre són el que són, és a dir, i pateixen també de la manca de tradició, del moment que els fas, de la precarietat pròpia de la literatura, etc. Però has d'anar als llocs on no van els altres i això també és compromís. Fixa't si en surten. I finalment, hi ha una altra part que és òbvia de... home, jo no puc explicar històries puntuals, m'entens? Jo l'èpica me la crec però és una èpica molt democràticament repartida entre la gent que penca, que... aquests són els meus. I clar com que són els meus jo els tinc un respecte i intento reconstruir una mica la seva història. Però no és un cosa... la qual a tu... diguéssim així... és a dir... Hi ha una... hi ha la selfie revolucionària, de dir, si no em puc fer la *selfie* no faré... Jo el que vull és que el meu ego s'alimenti amb això. No, no, no, no. És que això és tot el contrari, eh?

RP: Tampoc ho plantejava... Tampoc ho havia entès així...

FS: Però m'entens? Quan tu intentes fer això és que el compromís hi serà de facto. Com vols que no hi sigui. Tot bon llibre de literatura està compromès amb *algo*. Perquè *esclar*, a mi m'és fàcil, és a dir, de la necessitat en faig virtut o m'ha tocat així, mira *tio*, jo... què vols que et digui... M'agradaria que aquestes senyores d'aquí m'expliquessin històries. M'agradaria molt. Però «oh més social... estan a la copisteria oprimides, nosequè...!», sí també, però no tan sols això... És una cosa que, *bueno*, me'n beneficio, jo, és a dir, una part egoista...

RP: Sí, sí... Amb la configuració del jo literari, potser. Com ho fas per...

FS: Una cosa... Fes-me preguntes senzilles...

RP: No, no, ja em va bé, eh?

FS: El «jo literari», jo no sé què és el jo literari. No t'ho puc contestar perquè no ho sé.

RP: Jo tampoc no gaire, eh? No, però vull dir... La teva perspectiva, doncs, per dir-ho així. Tu quan expliques la història...

FS: *A mi me habla sensillo y no me hable de sufisie.*

RP: *Sufisie qué é?*

FS: *Sufisie que é!*

RP: Ara anava més bé, per això, no?

FS: Sí, no, no, no, no. Hi ha coses que no és postureig, és que no les sé! «I el to d'aquest llibre...!» Explica'm què vols dir, què és el to... Perquè aviam si algú m'ho explica.

RP: Autor?

FS: El to, el to. El to del llibre, explica-m'ho.

RP: Ah, com que els autors també són morts ja fa temps i tot això...

FS: No, no, no... El to del llibre. Jo no el sé, eh? Jo escric, no, no... Jo condueixo cotxes, no vol dir que sàpiga com funcionen. O jo fabrico cotxes no vol dir que els sàpiga conduir. M'entens?

RP: Sí, sí, sí, sí... Home, clar pensa que jo vinc aquí a entrevistar un autor molt premiat, i he de pujar una mica... És conya. Jo deia, en el sentit de dir, tu ets tu que expliques aquesta història, ets tu qui ofereix la teva perspectiva, no? Perquè ets tu qui investiga, qui tracta amb ells, qui parla amb ells, qui els coneix personalment a tota la gent que hi surt. I en aquest sentit, volia dir, per un cantó ensenyas aquests *altres* que vénen. Jo crec que poses de relleu aquesta alteritat que hi ha, que està assentada allà, al territori, però al mateix temps, és una manera de *dona 'ls-hi* veu, directament o no? Allò de si poden o no parlar els subalterns...

FS: Sí, sí... Però no. Jo en aquest cas, jo penso que no els dono gaire veu. És a dir... Jo sóc molt egoista. Aquí el protagonista, entre cometes, sóc jo, i per tant és l'efecte que em fan ells sobre mi o sobre nosaltres. Jo no puc agafar... Jo en cap moment dic «em dic Ahmed tinc 32 anys i vaig saltar amb una pastera... no saps lo malament que ho vaig passar». No, no. Em dic Francesc Serés, tinc una trajectòria vital amb les meves contradiccions i t'intentaré explicar això. Que és l'efecte que em van produir ells sobre mi i què en podem aprendre d'això. És a dir, comença modificat, comença canviat. Però és un... Per a mi el nosaltres és molt important. És l'efecte sobre com em situo amb els altres. I després una altra història, que és aquelles com et deia al començament, que les vaig... definir una mica, mica en mica, coses que vas trobant: l'interès per les històries de vida. Una vegada em va sortir així en una xerrada i un periodista ho va recollir, i em va agradar molt que ho recollís perquè vaig dir hòstia, és veritat, ho ha recollit ell, que jo no li vaig donar importància, «sóc un ionqui de les històries de vida». Necessito que la gent m'expliqui... és a dir, jo m'avorreixo molt d'explicar-me, no tinc cap interès, m'entens... Faig entrevistes... Però el que vull és que la gent m'expliqui coses a mi. Lo meu ja m'ho sé. Per tant és, com jo els veig a ells. Com a través d'ells jo puc explicar alguna cosa de per què actuo com actuo. Perquè em posiciono d'una manera no diré dura, però sí escèptica i fins i tot sarcàstica davant del «Volem acollir». Ho he de poder explicar, perquè tinc una trajectòria... No fotis... M'entens? És a dir, «volem acollir» però ningú els va a buscar! M'entens... Per tant... Dius això... Però és veritat o no? Potser és veritat, però, *esclar*, m'interessa explicar-me per què penso com penso, per què... Quines han estat les circumstàncies que m'han fet pensar d'aquesta manera...

RP: Sí, sí, sí... No, *bueno*, és que... A mida que vas llegint... és això... et penses... et pots apropar com veure... està explicant això, no? L'arribada de tota aquesta gent allà, però mica en mica... això és la sensació personal com a lector... que és aquesta que, *bueno* també està explicant una mica... com una mena de literatura de la recepció, *casi*, de la gent...

FS: Sí, sí, *bueno*, estàs allà veient com ha canviant una cosa que dius *bueno*, sense moure'm d'aquí, jo tinc la foto fixe, vaig fent clac-clac, clac-clac, clac-clac... no moguis el tríode, no cal, no cal, no és que és el passat aquí... clac-clac, clac-clac, clac-clac...

RP: Aquí mateix, no? L'aula d'acollida és aquí...

FS: És aquí, a cent metres d'aquí, cent metres només. Tu gires l'església, si anessis per darrere, un col·legi que es diu Cor de Maria...

RP: Vull dir que és una altra... Vull dir...

FS: Sí, sí, fa poc hi havia una noia, que l'havia tingut jo, de cambrera que estava a l'aula d'acollida. Sí, esclar, és la mateixa història de dir... puta casualitat, però certa. Vaig anar allà i arribo aquí i el que agafo voluntàriament és això. Volia fer classes de català, volia fer classes a ells, vull estar amb ells... Vull estar amb ells. Van ser quatre anys i mig. No són dos dies, eh, no és allò de dir anem a provar tres mesos. No, no, tu et compromets amb un grup.

RP: Sí, sí, no és un tast, perquè tenir quatre *cherrypicking* per fer el... sí, sí, no, no, evidentment.

FS: I això es nota, això es nota quan se'n van i segona no acabes tenint la consciència tranquil·la, és a dir...

RP: En canvi, jo entenc que lliga perfectament, *bueno*, no sóc jo qui ho ha de dir, vull dir, però el capítol en què estàs a Nova York, és una residència, també o així...

FS: És un canvi de perspectiva. Sobre el mateix, però... Els mirava jo a ells i ara em mirem a mi. La pregunta d'aquest capítol... Quina importància té aquest relat? En un món global... A la gent què collons li importa? Com que això m'ha passat... Tu vas a explicar la immigració als Estats Units? De debò? De debò, *tio*? Allà n'arriben milers cada dia...

RP: Des de que es va estrenar, no, diguem?

FS: ...però és la meva història, i és la nostra història. I és insubstituïble. I és varietat cultural, és biodiversitat, és... tot. I tu, com jo necessito les meves, tu vigila que si no mires les teves... vés amb compte si no mires gaire les dels altres, perquè si no acabaràs *siguent* auto-referencial. I no hi ha res pitjor que això. No hi ha res pitjor que això. Per tant, en un món global nosaltres podem produir històries? Esclar que sí, esclar que sí. I si diuen que no, diguem que sí. Ells tenen... molt més? *Bueno*, doncs no dic pas que no. És que no tinc la pretensió de dir «qui la té més llarga». No tinc una visió falocèntrica de dir «oooh... nosaltres...!»... no, home no. El que tinc és ganes de *poguer* combinar amb els altres... **xxxx** no de mi, en general dels altres llibres de qualsevol temàtica. Es tracta d'això. De situar cultures no hegemòniques com a aliats i com a membrana d'anada i tornada de cultures hegemòniques. Només faltaria.